Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Palæet i Augustenborg

Fra prinsessebolig til kunstcenter

Palæet i Augustenborg

Fra prinsessebolig til kunstcenter

Tom Specht
Peter Dragsbo
Lars N. Henningsen
Lars Tholander
Hanne Lundgren Nielsen

Redaktion: Carsten Porskrog Rasmussen

Museum Sønderjylland / Historisk Samfund for Als og Sundeved 2020

Palæet i Augustenborg - Fra prinsessebolig til kunstcenter

Redigeret af Carsten Porskrog Rasmussen

Skriftserien "Fra Als og Sundeved" nr. 98
Udgivet af Museum Sønderjylland & Historisk Samfund for Sønderjylland
© forfatterne og udgiverne

Sats: OptiWork.dk
Tryk: Mohrdieck Tryk A/S

ISBN: 978-87-93473-24-9
ISSN: 9788793473249

Illustrationer: Alle benyttede fotos tilhører Museum Sønderjylland, hvis ikke andet er anført.

Forsidebillede: Palæet set fra nordøst 2011. Foto: Kim Holm.
Bagsidebillede: Dørstykke i gemak på 1. sal i palæet. Foto: Søren Petersen.

Indhold

Forord 7

Prinsesse Louise – palæets første beboer 9
Af Tom Specht

Et nyklassicistisk monument – Palæet i Augustenborg og dets arkitekt Peter Meyn 43
Af Peter Dragsbo

Louise Augusta - kongelig Højhed - hertuginde på Augustenborg Slot - enkehertuginde i Palæet 63
Af Lars N. Henningsen

Embedsbolig og fritidshus – Palæet 1848-2008 101
Af Tom Specht

Da kuløren igen indtog Det Hvide Palæ – Augustiana 2009-19 107
Af Lars Tholander

Augustiana Kunstpark & Kunsthal – en destination i sig selv 121
Af Hanne Lundgren Nielsen

Historisk Samfund for Als og Sundeved 2019 127
Af Frede R. Tychsen

Sønderborg Slot 2019 135
Af Carsten Porskrog Rasmussen

Stamtavle over det augustenborgske hertughus ca. 1750-1850 144

Vindue i én af stueetagens siderisalitter med klassisk trekantfronton. Foto: Søren Petersen.

Forord

Ved overgangen mellem Augustenborg Slotspark og Augustenborg Skov ligger et hvidt palæ med sortglaseret mansardtag og en have mod syd, der strækker sig ned til Augustenborg Fjord. Længe var det et noget mere privat sted end slot og slotspark, men i dag er P alæet åbent for alle som kunstcentrum. Palæet er fornem arkitektur, og det har en rig og spændende historie bag sig. Derfor vier Historisk Samfund for Als og Sundeved og Museum Sønderjylland denne bog til det.

Palæet er bygget ca. 1789-90 til prinsesse Louise af Augustenborg, der var ugift og kom til at bo her til sin død i 1815. Byggeriet blev betalt af hendes far, hertug Frederik Christian 1., men det var uden tvivl hans søn, Frederik Christian 2., der stod bag, at én af tidens unge og moderne arkitekter, Peter Meyn, kom til at tegne det. Frederik Christian 2. var i øvrigt få år før blevet gift med den danske prinsesse Louise Augusta. Hun fik senere enkesæde i palæet 1817-43 og blev dets anden beboer.

Palæet stammer fra den tid sidst i 1700-tallet, som var et afgørende skridt mod den moderne verden. Vi kalder tiden oplysningstiden, og én central strømning i tiden var et ønske om at gøre op med fordomme, vaner og religiøst bestemte regler og i stedet bygge på fremskridt og fornuft. Den strømning var både Louise, Louise Augusta og Frederik Christian 2. stærkt grebet af. Mere blandet var deres forhold til en anden side af tidens strømninger: tanken om magt til folket. 1789, hvor byggeriet af Palæet var i gang, er året for den franske revolution. I begyndelsen så hovedpersonerne i fortællingen om Palæet alle positivt på den, men vandene skiltes. I social og politisk henseende placerede Frederik Christian sig på den gamle samfundsordens side, hvor herrer og undersåtter havde hver deres faste plads, mens hans kone bevarede en begejstring for mere demokratiske strømninger – om end hun i praksis var tilskuer fra en logeplads.

Også arkitektonisk repræsenterer Palæet en brydningstid. Nyklassicismen, som Palæet er et fint udtryk for, ville gøre op med barokken og rokokoens pomp og pyntesyge og i stedet med udgangspunkt i græske og romerske forbilleder skabe en arkitektur, som dens fortalere anså for mere oprindelig, mere naturlig og mere harmonisk. Trods det er Palæet naturligvis stadig en særdeles herskabelig bolig for en repræsentant for samfundets øverste top. Men også senere ser vi, at det især er samfundets top, som har haft sans for og råd til den nyeste arkitektur – uanset arkitekters drømme om at forbedre verden med deres huse.

Denne bog er i første række viet Palæet selv og de to damer, der beboede det i de første godt halvtreds år, som må anses for dets storhedstid. Skråt bag dem ser vi som centrale bipersoner dels Frederik Christian 2. – den enes bror og den andens ægtemand – og dels arkitekten Peter Meyn, som skabte Palæet. Men ud over det rummer bogen en kort artikel om den mere stilfærdige tid som embedsbolig og to artikler om Palæets moderne, folkelige liv som kunstcentrum. Det palæ, som i sig selv var moderne arkitektur, da det blev bygget, er nu blevet hjemsted for moderne kunst. Huset er født i en oplysningstid, som ville fremme fremskridt og fornuft i den brede befolkning. Nu søger det at udvide folks horisont på en anden måde. Og det er for alle, som har lyst.

Frede R. Tychsen
Carsten Porskrog Rasmussen

Maleri af prinsesse Louise af ukendt maler på Sandbjerg Gods. Foto: Mikkel Leth Jespersen.

Prinsesse Louise

– Palæets første beboer

Af Tom Specht

Palæet i Augustenborg er bygget til prinsesse Louise af Augustenborg, som var datter af slottets bygherre, hertug Frederik Christian 1. Hun var svagelig og blev aldrig gift, men havde et nært forhold til en række slægtninge. Prinsessen blev grebet af tidens åndelige strømninger og fik forbindelser til en række førende kulturpersonligheder. Hendes interesse for både Augustenborg og dannelse blev understreget af, at hun testamenterede en del af sin formue til et legat for den lokale skoleungdom.

Familien

Prinsesse Louise blev født på det daværende Augustenborg Slot, den 17. februar 1764 som datter og ældste barn af hertugparret Frederik Christian 1. (1721-1794) og Charlotte Amalie Wilhelmine (1744-1770). Ved dåben fik hun navnene: Louise Christine Caroline. Prinsesse Louise havde et alvorligt fysisk handicap. Ifølge den lokale fortælletradition havde hun en "skæv ryg" eller "var lille af vækst og pukkelrygget". Historikeren Mikkel Venborg Pedersen har fremdraget prinsessens post-mortem-undersøgelse fra Arnstadt 1815. Den viser, at hun havde en drejning af rygsøjlen, blandt andre sygdomme.[1]

Moderen, hertuginde Charlotte Amalie Wilhelmine var født prinsesse af Pløn. Hendes far, hertug Frederik Carl, var ganske vist håbløst forgældet, men den danske konge havde lovet døtrene en stor medgift og livslang pension til gengæld for et løfte om kunne overtage hertugdømmet Pløn efter Frederik Carl. Udsigten til en betragtelig medgift har uden tvivl spillet ind ved hertug Frederik Christian 1.'s valg af ægtefælle. Parret var blevet gift den 26. maj 1762 på slottet Reinfeld, som var enkesæde for hertugindens aldrende og svagelige bedstemor, Dorothea Christine, der stammede fra Nordborg og var datter af en hofmarskal. Bedstemoderen døde i øvrigt en måneds tid efter brylluppet, og parret arvede i den anledning yderligere formue og udstyr.

Trods en aldersforskel på ikke mindre end 23 år tyder meget på, at hertugparret har nydt et smukt og harmonisk ægteskab i de forholdsvis få år, der blev dem beskåret. Allerede inden prinsesse Louises fødsel havde hertuginden i 1763 født en datter (også døbt Louise), som dog kun levede i få måneder. Efter prinsesse Louises fødsel fulgte i hurtig rækkefølge sønnerne Frederik Christian (1765), Frederik Carl Emil (1767) og Christian August (1768). Yderligere to børn blev født: en pige (1769)

Prins Emil August, kendt som Æmil (1722-86). Det flotte maleri er formentlig udført i maleren Feder Als' værksted. Prinsen og hans hjem, Det røde Hus, blev en vigtig base for prinsesse Louise. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot, foto: Kit Weiss.

og en dreng (1770), men de levede begge kun i kort tid.

Syv barnefødsler i løbet af kun otte år må siges at være en kraftpræstation selv for en stærk kvinde, men er dog ikke ualmindeligt for tiden! Hertuginden betegnes som "en livsglad pige, men dog af sart helbred", og de mange barnefødsler tog efter alt at dømme livet af hende. Hertuginde Charlotte Amalie Wilhelmine døde den 11. okt. 1770 i en alder af kun 26 år.[2]

Den da 49-årige hertug Frederik Christian 1. stod nu alene tilbage med fire mindreårige børn – den ældste seks år, den yngste kun to år gammel. Det vil sige helt alene var han nu ikke, for på Augustenborg boede også hans tre ugifte søstre: Christiane Ulrikke (1712-94), Sophie Magdalene (1731-99) og Charlotte Amalie (1732-1815).

Også hertugens bror, prins Ærnil August (1722-86), havde slået sig ned i Augustenborg, efter at han, med rang af generalløjtnant, havde taget sin afsked fra Sjællandske Infanteriregiment. Samme år var han ganske vist blevet udnævnt til inspektør over det hvervede infanteri i Hertugdømmerne, men denne lette og i øvrigt vellønnede post kunne han sagtens bestride fra det hus, han byggede som en slags pensionistbolig i et hjørne af slotsparken. C.C.L. Hirschfeld omtaler det som: "Prins Ærnils filosofiske bolig, ret en bolig for en vismand, der forstår af vurdere livet efter den værdi, det har for egen nydelse".[3] I dag kendes det som "Prinsens hus", der er rødmalet og sidefløj til det nuværende palæ.

Året før sin død – altså allerede i en alder af 25 år – besluttede hertuginde Charlotte Amalie Wilhelmine at skrive testamente. Man må formode, at hun har kunnet forudse, hvad de mange barnefødsler måske kunne føre til. I testamentet fastsættes det, at hendes møbler og genstande – alle mærket CAW – skulle overgå til den ældste søn ved ægtefællen, hertug Frederik Christians, død. Hendes formue på 80.000 rdl. skulle deles i tre lige store dele på 22.000 rdl. til hver af sønnerne og en del på 14.000 rdl. til datteren Louise. Også de mere personlige ting blev der gjort rede for i testamentet. Således arvede prinsesse Louise både juveler, nips, klæder og negligéer, kniplinger og bøger. Alt sit porcelæn testamenterede hertuginden til svogeren, prins Ærnil. Det kom prinsesse Louise senere til at arve.[4]

Sammen med testamentet efterlod hertuginden et brev til sin ægtemand, hvori hun gav råd m.h.t. børnenes opdragelse. At moderen har gjort sig visse tanker om prinsesse Louises fremtid, ses bl.a. ved, at hun beder sin mand om ikke at overlade Louise alene til en lærerinde i fransk, men at han vil finde en person af stand, som kan omgås hende med mildhed og forståelse: "Skænk hende en del af den sarthed, hvormed du har behandlet mig", hedder det i brevet.[5] Desuden retter hun en bøn til de tre ugifte svigerinder om at vise datteren samme venskab, som de har vist hende.

Barndommen

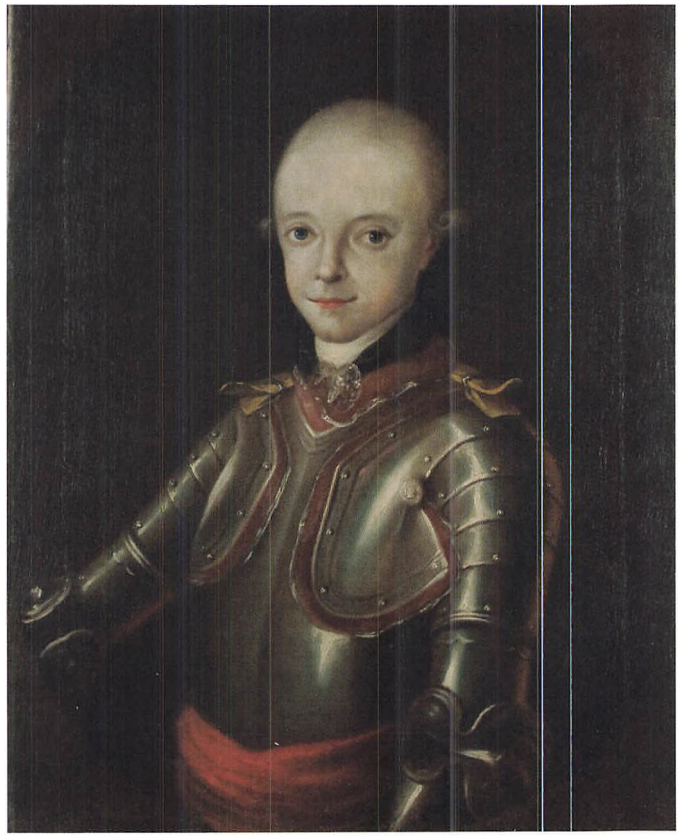
Louise og hendes søskende var således moderløse det meste af deres liv. Deres omverden bestod i de første år af det gamle Augustenborg Slot og af det månedlange ophold hver sommer på Gråsten Slot, som familien havde erhvervet i 1725 ved Ahlefeldternes konkurs.

De mange voksne har sikkert været noget af en prøvelse for børnene. Faderen betegnes som streng, overmåde påpasselig og af sind sortseer. Desuden var den gigt, som han i høj grad senere skulle komme til at lide af, nok allerede på dette tidspunkt begyndt at plage ham. De tre fastre betegnes som "fromme, selvrådige og strenge". Man tør måske gætte på, at farbroderen, prins Ærnil, i sit lille hus i slotsparken har været et oplivende moment. I hvert fald knyttede prinsesse Louise sig stærkt til ham, og sympatien var gensidig. Hun blev hans yndling.

Måske var det også allerede i disse unge år, at de fire søskende knyttede sig meget stærkt til hinanden i en slags afhængighedsforhold, som skulle komme til at vare livet igennem og med prinsesse Louise som det samlende midtpunkt: Hun var den ældste af dem, hun var eneste pige, og hun blev boende i Augustenborg - barndomshjemmet - hele livet.

Det skulle vise sig at være et heldigt valg, at hertug Frederik Christian allerede i 1765 ansatte den unge, kun 22-årige teolog, Christian Jessen (født i

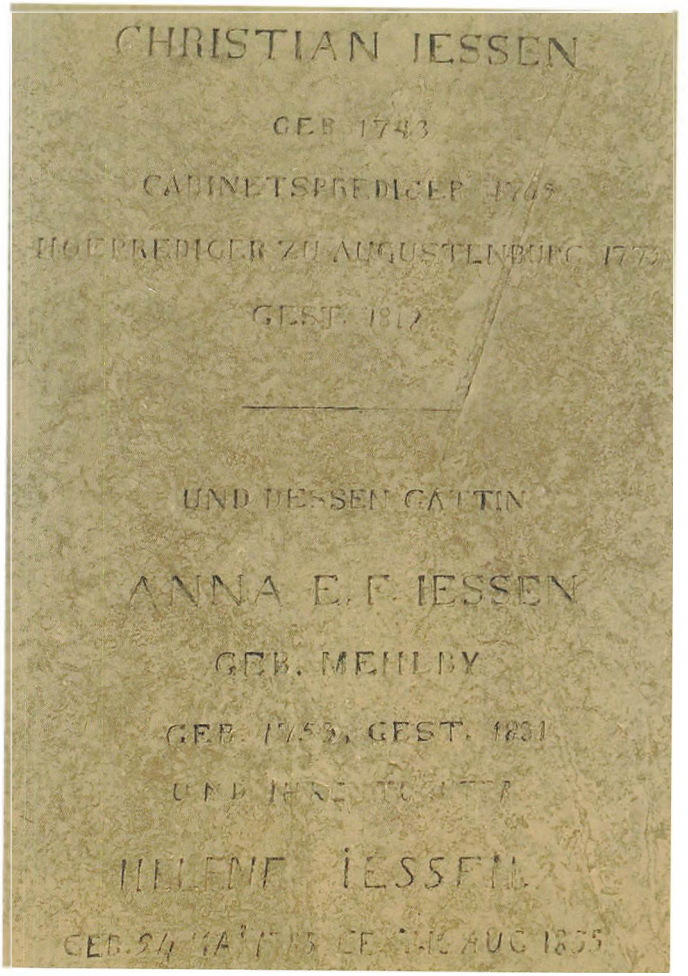
Åbenrå 1743) som huslærer og "kabinetsprædikant". Senere, da det nye slotskapel blev indviet i 1775, fik han titel af hofpræst. I 1776 giftede han sig med Wilhelmine Augusta Mehlbye, datter af forvalteren på Sandbjerg, og kunne samme år flytte ind i den nyopførte præstebolig på den senere Palævej. Den unge præstekone døde imidlertid i barselsseng i 1777, hvorefter han giftede sig med søsteren, Anna Frederikke Mehlbye. De to søstre var begge kommet til Augustenborg som kammerpiger hos prinsesse Louises tre ugifte fastre.[6]

De fire fyrstelige søskende, malet en gang i anden halvdel af 1770'erne. Fra venstre er det Louise, Frederik Christian, Frederik Carl Emil og Christian August. Selvom drengenes rustninger er en slags kostume til glæde for maleren, er de et godt udtryk for det formelle hof, de fire børn voksede op ved. Billederne befinder sig på Søbygård på Ærø. Foto: Ærø Museum.

Efterhånden som hertugbørnene voksede op, fik Christian Jessen ansvaret for deres første indlæring,

Gravsten for Christian Jessen og hans to koner, muret ind i Ketting Kirkes tårn. På gravstenen står, at Jessen i 1765 blev såkaldt "kabinetspræst" (privat præst) på Augustenborg for i 1775 at blive forfremmet til "hofpræst". Foto: Carsten Porskrog Rasmussen.

og han forblev livet igennem deres ven og fortrolige. "Jessen var et harmonisk, klogt og venligt menneske, en smuk repræsentant for den oplysningens ånd, hvori han oplyste børnene", lyder karakteristikken af ham i *Dansk præste- og sognehistorie*.[7] Der er ingen tvivl om, at han fik stor indflydelse på det menneskesyn, som kom til at præge de fire børn på Augustenborg – ikke mindst Prinsesse Louise, som næsten hele livet plejede omgang med ham. Christian Jessen forblev i sin ansættelse på Augustenborg helt frem til sin død i 1812 og kom derved også til at sætte sit præg på den næste generation – Frederik Christian 2.'s og Louise Augustas tre børn – nok mest på prinsesse (senere dronning) Caroline Amalie.

Samtidig med at de fire børn voksede op på det gamle Augustenborg Slot, opstod børnenes fremtidige hjem, det nye slot. Slotsgrunden må i disse år have været én stor byggeplads. Bygningerne omkring den ydre slotsgård stod der allerede (opført henholdsvis 1733 og 1764). Også vaskerilængen langs med den nuværende indkørsel til slottet og portbygningen var opført (1764), og nu – i 1770 – begyndte byggeriet af selve slottet, som skulle komme til at strække sig over seks år. Først i 1776 stod hele anlægget færdigt, sådan som vi også ser det i dag. Dele af slottet var dog taget i brug inden da. I hvert fald blev det nye slotskapel indviet af Chr. Jessen 1. søndag i advent 1775.

Ud over at følge den daglige undervisning forestået af Chr. Jessen har der ikke været megen variation i børnenes dagligdag, men da de var "flittige og lærelystne og dertil overordentligt begavede", har det daglige samvær med Jessen måske været nok for dem.[8]

Jessen havde en udpræget forståelse af, at børn ikke kunne nøjes med boglig lærdom, hvilket i høj grad har tilgodeset de to yngste af brødrene.

På et tidspunkt, hvor børnenes behov for en mere målrettet undervisning begyndte at melde sig, blev pædagogen J. Fr. Schiffmann ansat. Han kom fra Slesvig, var oprindelig uddannet teolog – han og Chr. Jessen havde studeret sammen i Halle – men havde nu specialiseret sig i at undervise bedre folks og navnlig adelige familiers børn. Også Schiffmann forblev i sin ansættelse på Augustenborg i mange år og sluttede med at blive en slags administrator af godserne under Frederik Christian 2.[9]

Megen selskabelighed ud over, hvad familien selv kunne opbyde, har der ikke været. Hertug Frederik Christian 1. var ikke videre selskabelig anlagt. Ind imellem kunne der dog komme gæster udefra, og det har sikkert glædet børnene. Et lille morsomt indblik får man i et brev skrevet af Frederikke Reventlow, som sammen med sin mand, "bondevennen" Christian Ditlev Frederik Reventlow, gæstede Augustenborg i maj måned 1776. Hun skrev: "Børnene forekommer mig ikke blot at være bedre opdragne end andre fyrstelige børn, men også virkelig at være gode børn. Den lille prinsesse [Louise] var mindst tiltalende, imidlertid lader det dog til, og alle siger det, at hun har en god forstand".[10] Hvad var det, grevinde Reventlow fandt mindre tiltalende hos prinsesse Louise? Har det mon været hendes handicap? Eller skyldes det snarere en begyndende pubertet? Prinsessen var på dette tidspunkt 12 år gammel.

Mange impulser modtog man altså ikke udefra, og man rejste heller ikke selv ud for at få dem. Faktisk var det først i slutningen af 1770'erne, at børnene oplevede deres første rejse. Den gik til Pløn for at aflægge besøg hos børnenes gamle mormor, Christine Ermegaard. Det blev også sidste gang, børnene så deres mormor.

Ungdom og dannelse

Omtrent på denne tid blev der lagt planer for børnenes fremtid. Trods Jessens og Schiffmanns dygtighed slog deres viden ikke længere til over for de begavede elever, og desuden hørte det med til opdragelsen af fyrstesønner, at disse kom ud at rejse for at se andre forhold og erhverve sig menneskekundskab. For den ældste af sønnerne, Frederik Christian, havde der desuden vist sig større perspektiver. Han skulle arve hertugtitlen efter faderen, men Danmarks mest indflydelsesrige politiker på den tid, udenrigsminister A.P. Bernstorff, havde fået øje på den unge augustenborger som en mulig brik til sikring af Helstatens forsatte bestående ved et arrangeret ægteskab imellem hertugsønnen og den danske "kronprinsesse", Louise Augusta. Efter dansk opfattelse ville hun, hvis hendes bror døde barnløs, arve Danmark, Norge og Slesvig, mens han så ville arve Holsten.

I samråd med Jessen og Schiffmann besluttede hertug Frederik Christian, at hans tre sønner skulle fortsætte deres studier ved universitetet i Leipzig, og at Schiffmann skulle ledsage dem som deres hovmester og i øvrigt have opsyn med dem. I foråret 1783 drog de af sted. Hertugen ledsagede dem til Hamburg, hvorefter han overgav dem i Schiffmanns varetægt. De havde desuden kusk, rideknægt og deres tjenere med – alle veltjente og solide folk, som var blevet

udtaget med særlig henblik på rejsen og opholdet i udlandet.[11] Det har uden tvivl været et hårdt slag for prinsesse Louise at skulle skilles fra brødrene, som hun indtil nu havde delt alting med, men som kvinde var det ganske udelukket, at hun kunne følge dem nu.

Louises far, hertug Frederik Christian 1., malet som yngre af C.G. Pilo. Her virker hertugen elegant og venlig, men som ældre var han plaget af sygdom og dårligt humør. Foto: MSJ, efter maleri på Gisselfeld.

Hun fortsatte sine studier i hjemmet – dels på egen hånd og dels sammen med Jessen. "De nåede herigennem frem til den selvstændighed i tænkning, der kom til at udmærke hende i sjælden grad, og som førte ham – præsten, teologen – frem til et frisind, man end ikke i vore dage finder mage til. Og de fik en følelse af åndelig samhørighed, der blev dem begge til trøst og støtte i deres livs tilskikkelser", skriver Laura J. Christensen.[12]

Meget snart begyndte broderen Frederik Christians breve at ankomme fra Leipzig, og de åbnede straks en ny verden for prinsesse Louise, som skulle komme til at optage hende mange år frem – ja, faktisk resten af livet. I sine breve hjem til søsteren fortalte Frederik Christian i begejstrede vendinger om alt det nye, han oplevede og ikke mindst hørte ved forelæsningerne. Han var meget optaget af professor Ernst Platners forelæsninger over forholdet mellem filosofi og religion. Han blev her konfronteret med et helt nyt menneskesyn: Byrd og stand er i sig selv ikke noget fortjenstfuldt. Alle mennesker er født lige og med samme ret til livets goder!

Det var i sandhed helt ny tale for hertugsønnen! "Jeg tilstår, at blandt alle mennesker, jeg har kendt, er han den største", skriver han om Platner, der betragtes som en af Oplysningstidens banebrydere.[13] Prinsesse Louise blev gennem broderen en særdeles villig elev. Det har næppe begejstret den ældre generation på Augustenborg, som var født og opdraget i en helt anden ånd: De fyrstelige var ifølge denne opfattelse "frie", det var de født til, mens egnens bønder var "ufrie", og det var de født til!

I foråret 1784 rejste hertug Frederik Christian og prinsesse Louise til Leipzig for at besøge brødrene,

og mon ikke hun har været særdeles spændt på at se arnestedet for de tanker, som nu var kommet til at optage hende så meget? Undervejs aflagde de besøg ved hoffet i Ballenstedt i Anhalt, hvor prinsesse Louise for første gang mødte sin kusine, prinsesse Pauline af Anhalt-Bernburg, med hvem hun knyttede et nært venskab, som skulle komme til at vare livet igennem og få stor betydning for dem begge. De to prinsesser var ikke blot familiært beslægtede – Paulines afdøde mor var søster til Louises afdøde mor – men også beslægtede i ånden. De var begge i besiddelse af en så rig og vidtgående dannelse, som det var muligt for kvinder at opnå på den tid. Via prinsesse Pauline skulle prinsesse Louise selv gøre sit navn kendt i den tyske oplysningstid og tidlige romantik.[14]

Allerede inden denne rejse havde hertugen skrevet testamente. I en alder af 62 år var han plaget af gigt, døjede med mavesår og var tunghør. De fysiske skavanker influerede også på hans psyke: Han lukkede sig inde i sig selv, blev bitter af sind og kunne undertiden optræde direkte uhøfligt. Hertug Frederik Christian har i høj grad været en prøvelse for sine omgivelser, men prinsesse Louise optrådte som hans gode ånd og viste ham stor kærlighed og omsorgsfuld støtte. Trods sin egen svaghed tog hun sig meget af ham, sørgede for at han fik sin medicin, hjalp ham med påklædningen, og måske var det også på hendes tilskyndelse, at han ind imellem kom lidt ud i den friske luft. I hvert fald ledsagede hun ham ofte, når han lod sig køre omkring i omegnen i en lille vogn, kaldet "Elias-vognen", trukket af et par staldkarle.

I sit testamente drog hertug Frederik Christian fuldt ud omsorg for sin datters fremtid. Med den afdøde hertugindes ønsker i tankerne bestemte han, at prinsesse Louise skulle sikres en medgift på 12.000 rdl. straks ved hendes giftermål. Det blev dog aldrig aktuelt! Det fik til gengæld betydning, at hun fra faderens dødsdag skulle nyde renterne af beløbet, som var fastsat til 600 rdl. årligt "ved siden af den hende fra den mødrene arv tilkomne rente". Moderen havde testamenteret Louise 14.000 rdl., som skulle forrentes med 4% p.a., til hun var myndig, så samlet blev renteindtægten på 1.160 rigsdaler. Det svarer til en solid embedsmandsløn, men lå dog milevidt under det, broderen forlangte for sig selv og sin kone i forbindelse med sit ægteskab. Louise fik dog mere end disse rentepenge. "Indtil hendes giftermål skal hun have fri bolig, bord og opvarmning, samt en frøken, en kammerjomfru, en garderobepige og en lakaj i livré til opvartning", hedder det i testamentet. Hertil kommer arv fra Louises mormor i Pløn, som efter hertugens ønske skulle deles i fire lige store dele, således at prinsesse Louise fik lige part med brødrene, "hvilken faderlig disposition vore sønner skal anerkende og opfylde".[15]

Set med vore dages øjne har prinsesse Louises hverdag hjemme på Augustenborg i disse år ikke været særlig indholdsrig. I et brev til broderen skriver hun:

"Kl. 7 står jeg op og læser til kl. 8. Så klæder jeg mig på og går til vores far, på hvem jeg ofte må vente længe. Kl. 9 forlader jeg ham igen og spadserer, sædvanligvis hver dag uanset, hvordan vejret er, til kl. 10.

Så besøger jeg vore tanter og bliver der i omkring en halv times tid. Jeg har så 1½ - 2 timer tilbage af formiddagen, som jeg anvender til læsning og brevs-

krivning, men i dette tidsrum lader vores gode far mig ofte kalde, sommetider for at jeg skal give ham medicin, sommetider for at jeg skal hjælpe ham med regninger, udbetalinger eller med at ordne papirer.

Kl. 12.30 klæder jeg om, og så følger den kedelige spisning til kl. 15, som du ved.

Lige efter kaffen kommer Jessen og Christian [Jessens søn] på besøg hos mig. Den første bliver til kl. 17.30, den sidste til kl. 18. Hvad der sker, behøver jeg vel ikke at fortælle dig?

Kl. 18 går jeg til te og spiller med vores far. Før kl. 20 kommer jeg sjældent tilbage til min egen stue, og tiden til kl. 21 bruger jeg igen til læsning. Så går jeg til bords, hvorfra vi sjældent rejser os før kl. 22.30."[16]

I 1785 vendte brødrene hjem fra Leipzig, men dog kun for at lade deres veje skilles. De to yngste brødre, Frederik Carl Emil og Christian August, lod sig, som familietraditionen bød, indrullere i den danske hær, hvor de i øvrigt hurtigt steg i rang. Efter seks års forløb nåede de begge rang af generalmajor.[17]

For den ældste bror, Frederik Christians vedkommende så tingene anderledes ud. Han måtte forberede sig til sit kommende bryllup og måtte derfor nu gøre sin opvartning ved hoffet i København. Tids-

Augustenborg Slot set fra parken. Foto: Søren Petersen.

punktet for hans kommende hustru, kronprinsesse Louise Augustas, konfirmation nærmede sig, og den begivenhed var samtidig bestemt til offentliggørelse af forlovelsen. Brylluppet fandt i øvrigt sted året efter, den 27. maj 1786 i Christiansborgs Slotskirke.

Egen bolig

I 1786 døde også prinsesse Louises farbror, prins Ærnil August, hvis yndling hun jo havde været. Det fremgår også af hans testamente, hvori han bestemmer, at hans ejendele skulle overgå til Det augustenborgske Fideikommis, dvs. familiens båndlagte formue og godser, dog således at brugsretten til hans "filosofiske bolig" i slotsparken med alt dens indbo – "mobilier, redskaber og linned" – skulle overgå til hans niece. Eneste undtagelser var en spadserestok, to lysestager og en kop![18]

Prinsessen var på dette tidspunkt 22 år gammel og har sikkert har haft lyst til at få sit eget. Man er dog ret hurtigt kommet frem til, at onklens beskedne hus ikke var passende for hende. Der måtte bygges nyt! Almindeligvis omtales hertug Frederik Christian 1. som bygherre til prinsesse Louises nye palæ, og det er vel også ham, som har bekostet byggeriet, men nyere forskning tyder dog på, at det var prinsessens bror, Frederik Christian (2.), som sørgede for, at arkitekten Peter Meyn fik opgaven, så der blev tale om et helt moderne hus.

Palæets opførelsestidspunkt har der været delte meninger om, men sættes nu til ca. år 1790. Ifølge prinsessens breve fra dette tidsrum kan det i hvert fald ikke være meget tidligere. I et brev til broderen, Frederik Christian dateret den 30. marts 1789 skriver hun: "Det er mig (du kan synes det skabagtigt eller ej) yderst pinligt, at bønderne må køre så mange vognlæs for min skyld, når de kun får så lidt for det. Fader ler ad mig over denne overdrevne sentimentalitet".[19] Udtalelsen viser vel med al ønskelig tydelighed den forskellighed i opfattelse af ret og pligt, som brødes imellem generationerne på Augustenborg i disse år!

Da palæet stod færdigt, indrettede Prinsesse Louise sit hjem her, og det har sikkert bekommet hende vel at få sit eget, men dog stadigvæk at kunne pleje daglig omgang med faderen og med tanterne på slottet. Hun fik nu sin egen lille hofstab bestående af en frøken, en kammerjomfru, en garderobepige, en lakaj med livré, samt en opsynsmand, der skulle passe det "menageri", som hun efterhånden fik indrettet ved siden af palæet, og som omfattede mange slags fugle – høns, duer og påfugle – og bure med silkekaniner. Hun indrettede også en egentlig stald, da hun ikke kunne lide at bede om lån fra de hertugelige stalde ved slottet.[20] Hvert år modtog prinsessen 10 gæs og 60 daler til menageriet.

Efter hertug Frederik Christian 2.'s tiltræden i 1794 fik prinsessen garanti for at kunne beholde huset og opretholde husholdningen. I den anledning opregnes, hvad vi må anse for et passende hushold. Til sin transport arvede hun prins Ærnils grønne vogn med udstyr og foder til to heste, 30 daler til vedligehold og den nødvendige stab med liberi. Da vognen senere brød sammen, fik prinsessen en anden overladt. Brændsel blev også leveret gratis, og prinsessen fik fisk, vildt og 1500 daler årligt til sit køkken.[21]

Til havens underhold betalte hertugen løn til en gartner. Bortset fra dens romantiske kvaliteter forsynede haven prinsessens bord med frugt, grønt og

krydderier, samt "de for det daglige hushold nødvendige antal æbler af god kvalitet". Om palæets have skriver Jørgen Slettebo: "Den var i endnu højere grad [end slotsparken] opbygget efter symmetriens strengeste love med tre anlæg på hver side af en midterakse, der var fælles med bygningen. Alle gange gik vinkelret på hinanden og de seks anlæg var rektangulære, til dels med afskårne hjørner. Hvert afsnit var opdelt i flere små bede, og hele denne slotshave var således set endnu mere gammeldags end den store park. Det varede heller ikke mere end en snes år, inden bedene forsvandt og hele palæhaven blev om-

Palæet og prins Ærnils hus. Begge er de bygget som på én gang herskabelige og landlige boliger for to ugifte medlemmer af hertugfamilien, men prinsens hus virker dog ganske beskedent sammenlignet med palæet. Foto: Søren Petersen.

dannet til en eneste stor engelsk plæne."[22]

Ifølge H. Wullenweber var der endvidere placeret en himmel-globus i rosenhaven som bevis på, at prinsessen også interesserede sig for astronomi og beskæftigede sig med Keplers planet-love og afprøvede Herschels udregninger angående Uranus. Angivelig stod den stadig i parken i 1922.[23]

Gæster og ligesindede

Prinsesse Louise blev kendt for at knytte kontakter til både slægtninge og andre personligheder i tiden, især sådanne som var med på tidens nye tanker. Det begyndte, før palæet var bygget. I sommeren 1787 ankom det nygifte par, Frederik Christian og Louise Augusta til Augustenborg (og Gråsten) for første gang. Det var samtidig Louise Augustas første besøg i dit kommende hjem. Hun havde på forhånd ikke været særlig begejstret ved tanken om en tilværelse på et "landslot" - fjernt fra hoffet og hovedstaden. Hun blev dog ikke blot overraskende betaget af stedets skønhed, men også af befolkningens venlige og imødekommende modtagelse, som tog sin begyndelse, allerede da parret steg i land i Fynshav.

Også den familiære kreds fik "kronprinsessen" (som hun noget usædvanligt blev tituleret) nu lejlighed til at lære nærmere at kende – og de hende. Og der var stor sympati på begge sider. Ikke mindst fandt de to svigerinder, Louise Augusta og prinsesse Louise, hinanden i et "søsterligt venskab", som skulle komme til at vare næsten frem til prinsesse Louises død i 1815.

Den samme sommer fik Louise Augusta også for første gang lejlighed til at hilse på prinsesse Pauline af Anhalt-Bernburg, som var inviteret til Augustenborg – officielt for at besøge sine nære slægtninge på mødrene side. Mere uofficielt var det dog for at imødekomme et ønske fra bl.a. kejserinde Katharina af Rusland om at præsentere prinsesse Pauline (niece til kejserinden) for den danske kronprins Frederik (6.), som derfor også var inviteret. Kejserinden så gerne sin niece som kommende dronning af Danmark for at besegle det gode forhold mellem Rusland og Danmark. Familien på Augustenborg, som jo kendte både den danske kronprins og prinsesse Pauline, anså på forhånd disse ægteskabsplaner for at være en stor misforståelse, hvilket da også kom til at holde stik. Den danske kronprins og prinsesse Pauline fattede ikke sympati for hinanden.[24]

Fra Augustenborg rejste kronprins Frederik i øvrigt videre til Louisenlund ved Slesvig, hvor han besøgte landgreveparret, Carl og Louise af Hessen-Kassel. Landgrevinden var søster til kong Christian 7. og således faster til kronprinsen. Her på Louisenlund forelskede han sig i sin kusine, prinsesse Marie Sofie Frederikke, som han tre år senere blev gift med.

Prinsesse Pauline blev senere gift med fyrsten af Lippe-Detmold, som imidlertid døde efter få års ægteskab. Hun regerede derefter med stor dygtighed/behændighed det lille fyrstendømme for sine tre umyndige sønner. Det var i Napoleonskrigenes tid, hvor de små tyske fyrstedømmer ellers var hårdt truede af de mange fremmede tropper, men hun formåede at charmere den store Napoleon ved bl.a. at besøge ham og kejserinde Josephine i Paris. Fyrstinde Pauline vandt i den grad kejserinde Josephines hjerte, at hun kunne rejse hjem fra Paris med et løfte

Fyrstinde Pauline af Lippe (1769-1820), malet i 1801 af Johann Christoph Rincklake. Maleriet udtrykker hendes store dannelse, som hun delte med sin slægtning Louise. Lippisches Landesmuseum, Detmold. Foto: sammesteds.

om, at Napoleon ville udvise skånsomhed mod hendes lille land. – Og han holdt det!

Fyrstinde Pauline bevarede livet igennem kontakten til kusinen Louise og fætteren Frederik Christian på Augustenborg, først og fremmest igennem en omfattende korrespondance, men også ved at aflægge besøg hos hinanden. I sine sidste leveår var prinsesse Louise en hyppig gæst i Detmold, hvor hun gerne opholdt sig i længere tid ad gangen.

Da prinsesse Louise rykkede ind i Palæet, fulgte hendes dagligdag et nogenlunde fast mønster: Korrespondance, læsning, besøg på slottet hos faderen og de tre tanter og spadsereture i parken. Et efterhånden fast indslag – og måske dagens højdepunkt for prinsessen – blev "eftermiddagsmødet" hver dag kl. 16 i palæets havestue. I vore dage ville man nok kalde det en slags studiekreds. Her mødtes prinsesse Louise med sin hofdame, frøken von Planitz, hofpræst Jessen, brødrene og livlægen Suadicani, og så blev der læst og disputeret under ledelse af hofpræsten.

Hans Schulz skriver: "Her faldt talen på den franske revolution, og her gennemlevedes revolutionen, her blev Kants skrifter foredraget. Her blev Reinhold og Fichte, Herder og brødrene Humboldt prøvet og vurderet. Prinsesse Louise, hvis hede temperament var kendt, og som ikke lod sig slå ud af en lille legemlig misdannelse, var en lærd dame, i hvis breve latinske citater ikke falder unaturlige. Intet ved hende var overfladisk; hvad hun beskæftigede sig med, ville hun tilegne sig fuldt og helt. Men over alt andet berømmede hun Baggesen, når han kaldte hende "den klogeste blandt kvinder, Vesta Louise, i hvis øjne det rene hjertes hellige ild brænder". I ædel uselviskhed levede hun sit rige liv for dem, hun elskede."[25]

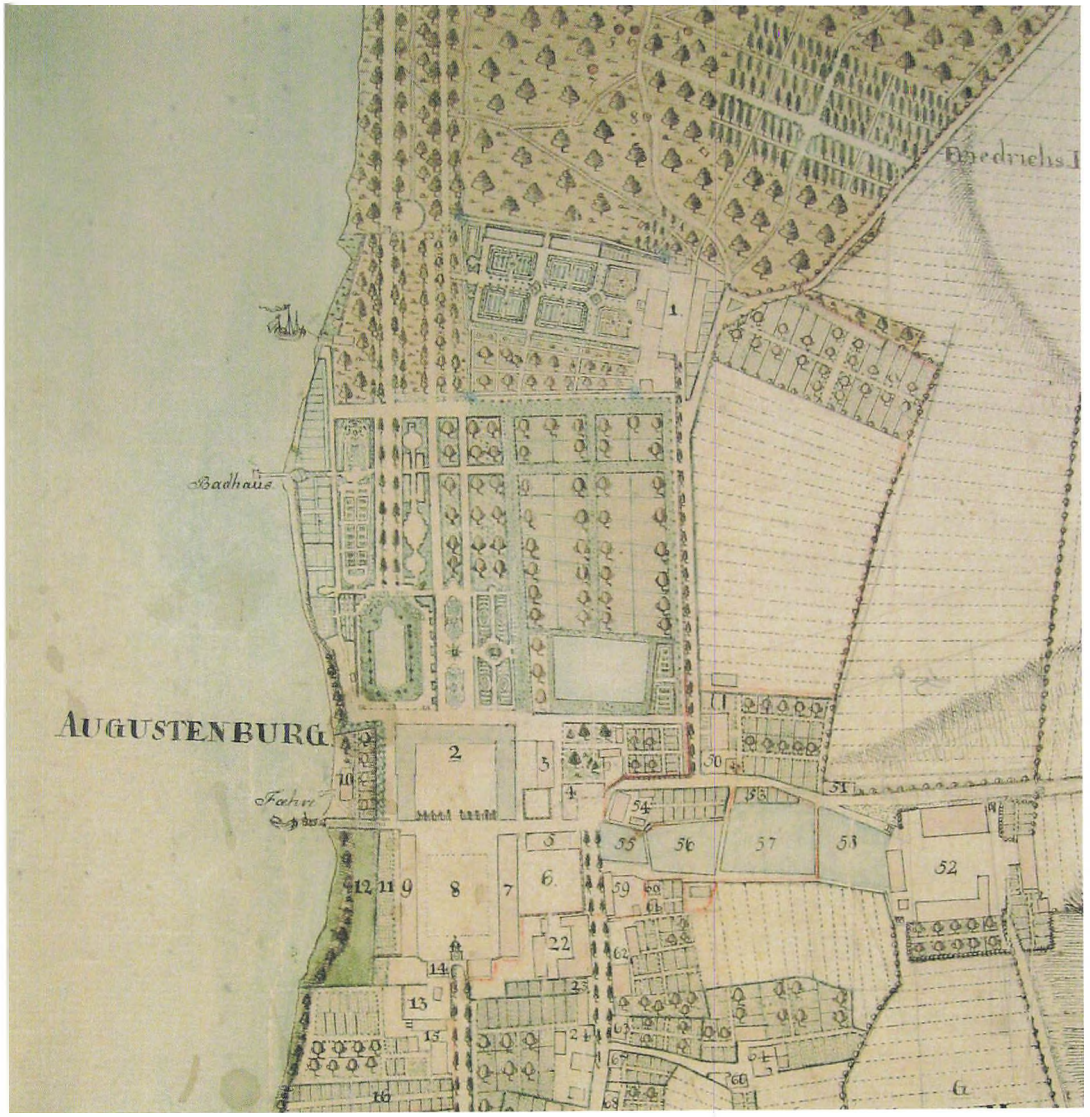
Hen ad vejen udvidedes kredsen til også at omfatte andre. Diskussionerne var livlige. Ifølge H. Wullenweber har prinsessen selv kommenteret det sådan: "Jeg taler ingen efter munden og har dog den lykke, at alle mine modstandere er gode ved mig. Hvordan det kan være, ved jeg ikke".[26]

Efterhånden fik denne studiekreds navnet "die Stoa", hvilket muligvis var digteren Jens Baggesens påfund. Ordet "Stoa" er græsk og betyder "søjlegang". Navnet kan hentyde til den lille søjlegang, som danner indgangsparti på palæets nordside, men skal nok snarere hentyde til den filosofiske retning stoicismen, som har sit udspring i oldtidens athenske skole (omkring 300 f.Kr.), og som netop fandt sted i de skyggefulde søjlegange, der omgav templerne. Ifølge stoicismens tre hovedspor (fysik, etik og logik) er der en absolut verdensorden, i hvilken det gode dominerer over det onde. Det enkelte menneske kan få del i det gode ved at betragte sig selv som et lille ubetydeligt led i verdensordenen, bevare ro og værdighed og opnå "stoisk ro".

Foruden de filosofiske diskussioner i "Stoaen", som bragte prinsesse Louise på nært hold af tidens filosoffer og deres tanker – mest optaget var man af Immanuel Kant – læste hun også tidens forfattere: Goethe, Schiller, Wieland, Klopstock og Voltaire. Man bemærker, at interessen mest gik i retning af tyske forfattere. De samtidige danske – Holberg, Wessel og Ewald – var ikke på samme måde i centrum. En undtagelse var dog Jens Baggesen.

Augustenborg fik mange gæster i disse år. De fleste kom ikke direkte for at besøge Louise, men i ste-

det hendes bror og svigerinde, Frederik Christian og Louise Augusta, men hun deltog i sammenkomsterne og mødte en del af tidens førende personligheder. I sommeren 1793 gæstede den i tiden europæisk berømte schweiziske præst og forfatter, Johann Kasper Lavater, Augustenborg ledsaget af sin datter. I sin dagbog beretter han om dette ophold, som bl.a. gav ham lejlighed til at opleve festlighederne i anledning

Udsnit af Nic. Wøgens kort over Augustenborg slot, park, by og hovedgård fra 1796. Øverst, markeret med 1, ses palæet. Til venstre for det, ud mod fjorden, ses prinsessens prydhave, der var en symmetrisk barokhave. Til højre for palæet ses hendes køkkenhave, der er anlagt på et stykke af én af herregårdsmarkerne. MSJ – Sønderborg Slot.

af Louise Augustas 22-års fødselsdag 7. juli. Her fortæller han bl.a. om skikken med at give den lille bys (i dette tilfælde Gråstens) indbyggere lejlighed til at overvære festlighederne på slottet stående langs med vinduesvæggen – "at gå til glo-taffel", som det kaldtes. Denne skik praktiseredes også i Augustenborg ved festerne på slottet og blev i øvrigt fastholdt helt til 1848.[27]

Året efter (1794) gæstede filosofiprofessoren Carl Leonard Reinholdt fra Kiel hertugfamilien på Augustenborg i en længere periode. Han var især begejstret for påskens ophold på Gråsten, som han kaldte "ein Heiligthum veredelter Humanität". Hans Schulz beskriver besøget således: "Denne mand, som var kommet til Norden fra Tysklands berømteste kultursteder – filosofisk professor i Jena – var gennem Baggesen kommet i forbindelse med Frederik Christian. Prinsen havde en gang besøgt ham i Jena inkognito, og sluttelig var det lykkedes for Lavater at skaffe ham et kald ved universitetet i Kiel. Da han første gang trådte ind i denne kreds, hjerteligt ventet, skrev han til sine venner: "Her er ordentlig kultur".[28] I forbindelse med dette besøg havde man indbudt forfatterinden Elisa von der Recke til at overvære Reinholds forelæsninger. Hun turnerede overalt i Europa og ankom til Augustenborg i sin store rejsevogn kaldet Det kurlandiske Hus."[29]

Den 14. nov. 1788 døde den gamle hertug, Frederik Christian 1. Det nye hertugpar, Frederik Christian 2. og Louise Augusta, var på vej til København, da dødsfaldet indtraf. Frederik Christian 2. ilede tilbage til Augustenborg, mens Louise Augusta fortsatte til København. I sommeren 1795 kom de for første gang til Augustenborg som hertugpar. De fortsatte traditionen fra tidligere somre ved at indbyde gæster på kortere eller længere visitter i Augustenborg. En del af gæsterne hørte også til hertugparrets omgangskreds i København: Charlotte og Ernst Schimmelmann, Bernstorfferne, Stolbergerne, Rewentlowerne og Schubarterne. De hørte alle til landets absolut mest indflydelsesrige familier og var i øvrigt stærkt indvævet i hinanden ved giftermål.

En anden kærkommen gæst (i hvert fald i en periode!) var digteren Jens Baggesen som – ud over hvad han selv kunne bidrage med – også havde vedvarende og personlige forbindelser med forskellige af tidens store udenlandske digtere og filosoffer, som han flittigt besøgte. Af den grund modtog han også hyppige pensioner og rejseunderstøttelser fra sine adelige venner – bl.a. fra hertug Frederik Christian 2., som Baggesen sandsynligvis havde lært at kende i det schimmelmannske hus.

Baggesen blev en af Frederik Christians få fortrolige. Deres brevveksling er meget omfattende, og man finder her nogle af de mest uforbeholdne og frie ytringer om både litteratur og politik. Af brevene ses det endvidere, at Baggesen uden det store held forsøgte at vinde hertugen for Kants filosofi, som i disse år var på vej stærkt frem. Prinsesse Louise var mere åben over for de nye strømninger i filosofi og litteratur, og netop omkring Kants filosofi var broderen og søsteren ikke helt enige.

Baggesen havde flere gange tidligere gæstet Augustenborg. I sommeren 1795 kom han igen, og denne gang var han ledsaget af sin højgravide hustru, Sophie. I Baggesens breve bl.a. til professor Reinhold i Kiel får man et interessant indblik i Augustenborghoffets liv i de landlige omgivelser:

"Taflet krydres sædvanligt af sokratisk underholdning; hertugen, prinsesse Louise og jeg disputerede sædvanligvis over en filosofisk genstand, hvorved rollerne omtrent er således fordelte. Prinsesse Louise fremkalder, opliver og nærer underholdningen ved skærende modsigelser, levende ytringer, skarpe, strengt logiske sætninger og prompte replikker. Hertugen modificerer hendes påstande, belærer, kritiserer. Hertuginden taler desværre mindre. Hun er en virkelig Athene; hvad hun siger er rolig visdom; selv om hun tier, er hun den mest underholdende i ethvert selskab. Jeg blander godt lune i det hele og sørger for at forene de stridende parter. Fra taflet går turen til kaffestuen, hvor man grupperer sig med en eller anden ven eller bekendt blandt de indbudte fra omegnen. Derpå tilbringer jeg sædvanligvis nogen tid hos min Sophie og går derefter en promenade med hende og de øvrige damer og hertugen, med hvem jeg senere spiller et parti skak, indtil damerne samler sig i Chariatidernes Tempel, hertugindens kabinet, hvor jeg, som gudernes og musernes præst, forelæser værker af Schiller og lignende forfattere. Undertiden spiller Urania (hertugindens nomme de guerre) på sit klaver, og synger hun dertil, henrykkes jeg i den syvende himmel ".[30]

Digteren Jens Baggesen. Litografi af Hornemann efter forlæg af H. Lips. Det Kongelige Bibliotek.

Baggesen roser her både Louise og Louise Augusta. Her får Louise Augusta vel hovedopmærksomheden, men Baggesen hædrede også Louise, i det han benævnte hende "den viseste blandt kvinder, Vesta Louise, i hvis øjne det rene hjertes hellige ild brænder".[31]

Under opholdet på Augustenborg fødte Sophie Baggesen en søn, som efter fødestedet fik navnet August. Det var især prinsesse Louise, som ydede moderen og den nyfødte en omsorgsfuld pleje. – "Hun kunne se, der trængtes til det". August Baggesen valgte senere en militær løbebane, men huskes i dag i højere grad som forfatter til faderens biografi, og udgiver af Jens Baggesens samlede værker.

Jens Baggesen satte denne gang hertug Frederik Christians værtskab på en virkelig prøvelse, som hertugen da heller ikke helt bestod. Dels var digteren åbenlyst forelsket i hertuginden, hvilket

må have gjort hertugen jaloux, og dels strakte digterfamiliens ophold sig over hele fire måneder. Da familien Baggesen endelig tog sig sammen til at bryde op fra Augustenborg, var hertugparret allerede rejst til København. Den baggesenske familie stod helt uden subsistensmidler. Der var heller ikke fra hertugens side givet tilsagn om fremtidig støtte, hvilket var så meget mere uheldigt, da tilsagnet om et professorat ved universitetet i Kiel var gledet digteren af hænde netop på grund af hans sendrægtighed. Prinsesse Louise måtte derfor af egne midler sørge for rejsepenge og ordne alt vedrørende afrejsen, da Baggesen ikke selv kunne overskue situationen.

Familien Baggesen slog sig foreløbig ned i Kiel som planlagt, og herfra skrev digteren et brev til hertug Frederik Christian, som reagerede køligt og afvisende. Han skriv derefter til søsteren, prinsesse Louise: "De gode mennesker er mig også i dagliglivet lidt for poetiske" - En udtalelse, som nok dækker hertugens misbilligelse af digterens ringe arbejdsevne og sløseri med tiden.[32] At prinsesse Louises betagelse af Baggesen oven på den forgangne sommers prøvelser også kan ligge på et lille sted, ses af hendes svarbrev, hvori hun skriver: "At Baggesens poetiske luner ikke behager dig i din dagligdag, forstår jeg godt. De behager heller ikke mig".[33]

Jens Baggesen fik ikke yderligere invitationer til at besøge Augustenborg, men helt glemt blev han nu ikke. Hertugen forsøgte senere at hjælpe ham på flere måder, og forbindelsen mellem dem opretholdtes. Prinsesse Louise bevarede også en vis sympati for Jens Baggesen – spurgte til ham, når hun skrev breve til folk, som hun vidste kunne give oplysninger – og langt senere skrev hun selv i et brev, dateret 29. december 1808:

"Jeg har aldrig kunnet tilbede ham. Jeg har udelukkende anset ham for at være en godmodig sværmer, der har modtaget overordentlige digteriske talenter for himmelen, men som sjældent passer til den jordiske verden, Jeg kunne ikke i længere tid – og slet ikke for evigt – leve sammen med ham, men til enhver tid morer det mig at møde en sådan psykologisk nestor".[34]

Familien

Louise forblev ugift, men var tæt knyttet til sin egen familie. Den 28. juni 1796 fødte hertuginde Louise Augusta sit første barn, prinsesse Caroline Amalie. Fødslen foregik i København, og prinsesse Louise rejste – for første og eneste gang (!) – til hovedstaden for at være i nærheden af svigerinden og for at pleje hende. Dette ophold behagede hende ikke, og mindst af alt den "overfladiskhed", hun kunne iagttage ved hoflivet. "Jeg og etikette kender ikke hinanden og vil forhåbentlig aldrig komme til det", skrev hun.[35]

Yderligere to fødsler fulgte med kort tids mellemrum: I 1798 fødtes prins Christian Carl Frederik August, i 1800 prins Frederik Emil August – bedre kendt som hhv. hertug Christian August og Prinsen af Nør. På grund af børnenes fødsel valgte hertugparret i de følgende år at blive boende permanent i hovedstaden. Rejsen til Augustenborg kunne i de tider tage omkring en uges tid. Det kunne ligne noget af en katastrofe for de to små slotsbyer, Augustenborg og Gråsten, hvor så mange beboere var økonomisk

afhængige af herskabets regelmæssige ophold. Alene på Augustenborg var der 120-130 ansatte, og dertil kom håndværkerne ude i byen.

Men også her fandt prinsesse Louise en opgave, hun tog på sig. Hun rapporterede i breve til København om livets gang i de to små byer og undlod ikke at nævne, når nogen kæmpede med sygdom og nød. Det udløste i mange tilfælde den fornødne godgørenhed fra hertugparrets side. Der blev også holdt øje med skolebørnenes boglige udvikling, som ligeledes blev rapporteret til København, og hertugens regnskab viser, at der gik adskillige tusinde rigsdaler til understøttelse af unge mænds videre uddannelse på universitetet eller på seminarierne.[36]

Maleri af Prinsesse Louise på Sønderborg Slot.

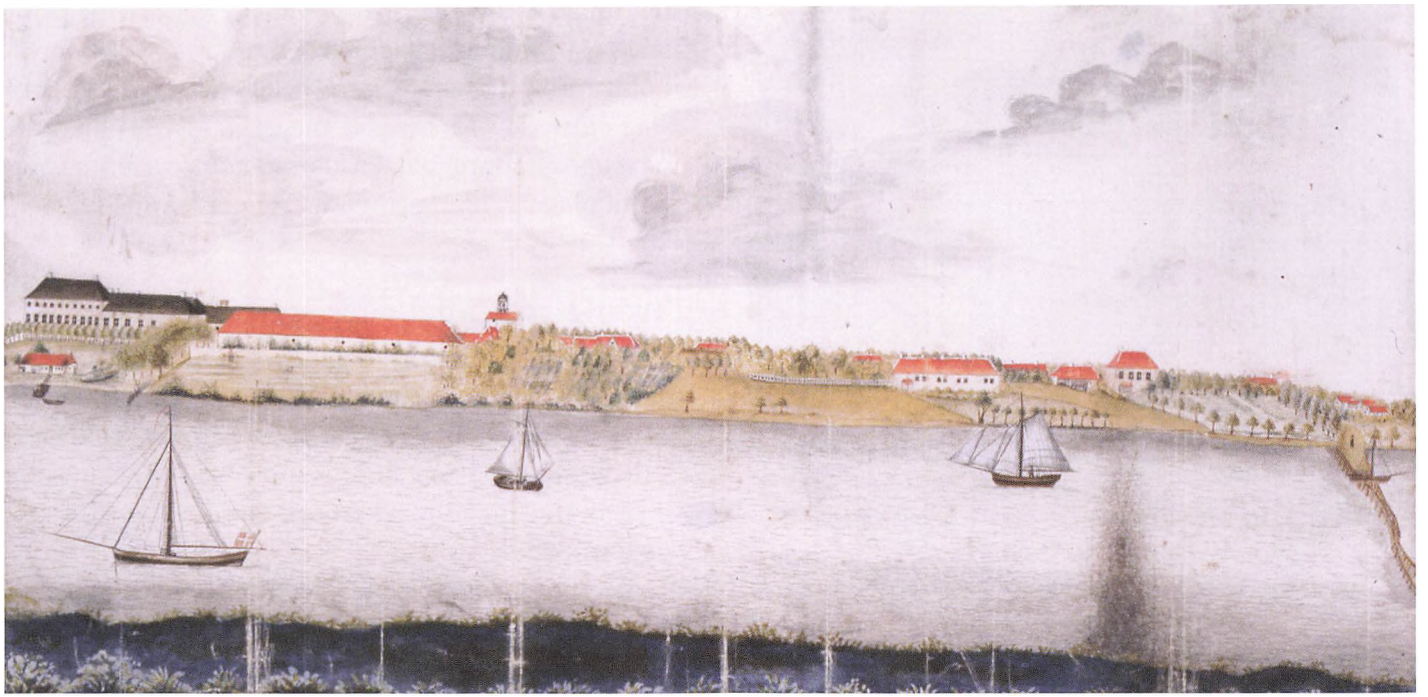
Da børnene voksede til, besluttede hertugparret at tage fast ophold på Augustenborg både sommer og vinter, så børnene kunne vokse op i landlige omgivelser. Hertugen måtte dog stadigvæk opholde sig i hovedstaden en stor del af året på grund af sine hverv. I det hele taget synes disse tidlige år af 1800-tallet at have været en meget lykkelig periode for hele familien. Hertuginde Louise Augusta savnede ikke hoflivet i København, måske fordi hun i Augustenborg endelig fandt den familiære tryghed, hun aldrig før havde oplevet. Forholdet til svigerinden, prinsesse Louise, var det bedst tænkelige, og Louise roser på sin side Louise Augusta som hustru og mor.

Den daglige tilværelse i Augustenborg blev stadigvæk ind imellem brudt af besøg udefra – dog mest fra de nærliggende hoffer. Det kunne være landgreveparret Carl og Louise af Hessen-Kassel fra Gottorp (Frederik 6.'s svigerforældre) eller hertugparret af Braunschweig-Bevern, som residerede på Glücksborg. Også godsejerparret Christian og Louise Stolberg fra Vindeby ved Eckernförde var hyppige gæster – især hos prinsesse Louise i palæet.

Også medlemmer af kongehuset kom på besøg. Oftest kom kronprins Frederik (6.) og kronprinsesse Marie, når de var på vej til eller fra kronprinsessens forældre, som opholdt sig enten på Gottorp eller på Louisenlund. I 1803 aflagde arveprins Frederik besøg i Augustenborg sammen med sin søn, prins Christian (8.) – senere svigersøn af huset.

Hertugens to brødre besøgte også med jævne mellemrum deres barndomshjem. For broderen, prins Frederik Emil fik det fatale følger, idet han forelskede sig i en af hertugindens hofdamer, Sophie Skeel. Skønt hun var datter af minister og gehejmeråd Jørgen Skeel, anså hertugfamilien partiet for upassende, og det blev ikke bedre af, at hun var blevet gravid i utide. Hun blev afskediget, og prinsen blev familiens "sorte får", da han fastholdt sin forelskelse og giftede sig med pigen. Parret bosatte sig i Leipzig, som prinsen jo kendte fra sin studietid, og de levede et lykkeligt familieliv, men i resten af Frederik Christians levetid var parret ikke velset i Augustenborg.[37] Det tjener prinsesse Louise til ære, at hun opretholdt forbindelsen med broderen og hans familie gennem breve og ved at aflægge besøg, når hun passerede Leipzig under sine rejser sydpå.

Den yngste bror, prins Christian August, var i årene 1788 til 1803 fæstningen Fredericias kommandant og således forholdsvis tæt på Augustenborg selv med datidens transportmidler. Han viste sig i øvrigt her som et sandt barn af oplysningstiden – og af slotspræst Jessen. Han levede af sin private formue og brugte sin officersgage til at forsyne fattige solda-

Augustenborg slot og flække, malet i 1801 af den kun 14-årige Thomas Lassen. Til vestre ses slottet og staldgården, til højre flækken, hvor man bl.a. bemærker hospitalet over det lille skib og livlæge Suadicanis toetages hus længere til højre. Sønderborg Slot.

terbørn med tøj. Drengene fik god skolegang, og til officersbørnene betalte han en særlig lærer i regning, skrivning, historie og geografi.[38]

I prinsesse Louises tilværelse indtraf der en stor og glædelig forandring i disse år, hvis betydning kom til at række frem til hendes død. Gennem sin kusine, fyrstinde Pauline af Lippe-Detmold, kom hun i kontakt med sin forældreløse slægtning, prinsesse Güntherine Charlotte af Schwarzburg-Sondershausen, kaldet "Lotte" (1791-1875). Lotte havde mistet sin far som spæd og sin mor, da hun var ti, og kom derfor i pleje i Augustenborg. Prinsesse Louise optrådte selv som Lottes lærerinde sammen med hofdamen, frk. von Elking, men ansatte også en lærerinde, Karoline Rudolphi, til at forestå en del af undervisningen.

Prinsesse Louises lillebror, Prins Emil, der giftede sig under sin stand med Sophie Skeel. Foto efter maleri af Anton Graff.

Prinsesse Louise havde stor fornøjelse af at følge plejedatterens udvikling. Hun voksede op sammen med hertugparrets tre børn og knyttede sig forståeligt nok mest til den nogenlunde jævnaldrende prinsesse Caroline Amalie, med hvem hun i øvrigt opretholdt forbindelsen gennem hele livet. Ikke mindst i sine sidste leveår, hvor så meget ændredes hjemme på Augustenborg, blev prinsesse Louise stærkt knyttet til plejedatteren og hendes senere familie.[39]

Tronfølgestridigheder i familien

Ude omkring i Europa var der store omvæltninger i gang som følge af Napoleonskrigenes rasen, men på Augustenborg var man – i hvert fald i begyndelsen - begejstret for den store Napoleon. Det gjaldt dog ikke hertugen, som ikke brød sig om "den franske opkomling".

I 1806 opløstes Det Tysk-Romerske Rige efter Napoleons erklæring om, at han ikke længere ville anerkende det. Den nye situation i Tyskland måtte få følger for Holsten, der havde været tysk rigslen med den danske konge som hertug. Det er forståeligt, at kronprinsregenten, Frederik (6.) ville benytte lejlig-

heden til at give Holsten er mere fast tilknytning til det danske rige. Han beordrede derfor sine embedsmænd til at udarbejde en bekendtgørelse om en såkaldt "inkorporation" af Holsten i den danske krone. Det handlede om, at kronprinsen ønskede at indføre Kongelovens arveret til også at gælde for Holsten, hvormed Augustenborgernes krav ville bortfalde. De ville ganske vist også have arveret til det hele efter Kongeloven, men siden ægteskabet mellem Frederik Christian og Louise Augusta havde hendes og kronprinsens farbror, arveprins Frederik, fået fire børn, herunder den senere Christian 8. De kom nu før Louise Augusta og hendes børn efter Kongeloven, så sandsynligheden for at arve tronen fortonede sig. Hertug Frederik Christian blev rasende over udsigten til at miste kravet på Holsten og truede med at nedlægge sine hverv i den danske stats tjeneste. Han truede også med at flytte til udlandet for derfra at føre kampen for sine rettigheder.

Prinsesse Louise lagde ikke skjul på sin sympati for broderens bestræbelser på at hævde familiens rettigheder og stillede sig helt på hans side. Dog var hun også berørt af, at sagen om Holstens indlemmelse kunne ødelægge det hidtidige gode forhold til den kongelige del af familien. Da sagen var faldet til ro, var det derfor med tilfredshed, at hun den 23. september 1806 kunne skrive til broderen: "At du nu igen er beroliget, glæder mig inderligt, thi det ville have gjort mig ondt, om du havde måttet bryde med kronprinsen".[40]

Spørgsmålet om arveret til Holsten var dog ikke det eneste, som kom til at så splid i familien. Den yngste af de augustenborgske brødre, Christian August, havde i 1804, efter at have deltaget i koalitionskrigene mod Napoleon på Østrigs side, nået et foreløbig højdepunkt i sin militære karriere. Han var blevet udnævnt til kommanderende general i Norge med den særlige opgave at reorganisere den norske hær, så den kunne modstå et evt. angreb fra Sverige.

I Sverige havde den gamle, svagelige og barnløse hertug Karl af Södermanland afløst Gustav 4. Adolf som konge, efter at forgængeren var blevet afsat og sendt i landflygtighed. Her manglede man nu en kronprins. Hvor fandt man en prins, som havde indsigt i regeringsanliggender, og som samtidig havde forståelse for de specielle nordiske forhold? Valget faldt på den augustenborgske prins, Christian August, skønt han med sine norske tropper ved den svenske grænse absolut måtte betragtes som Sveriges fjende.

Det var med en vis slægtsstolthed, at man i Augustenborg i 1809 modtog underretning om Christian August valg til svensk tronfølger. Ingen af slægtens medlemmer havde tidligere opnået en sådan status! Hvad ingen vidste dengang var, at glæden skulle blive ganske kortvarig! Prins Christian August var slet ikke rask. Han led af svimmelhed, hyppige anfald af hovedpine og anfald med opkastninger. Under en skånsk tropperevy på Kvidding Hede i nærheden af Ramlösa sidst i maj måned 1810 blev han ramt af et sygdomsanfald og faldt af hesten. Han døde samme aften uden at være kommet til bevidsthed.

Familien på Augustenborg modtog naturligvis budskabet om Christian Augusts død med forfærdelse. Ikke blot havde man mistet et nærtstående familiemedlem i en forholdsvis ung alder – prinsen blev kun 42 år gammel – men familien havde næret et håb om højnelse af slægtens anseelse gennem prinsens nye status som svensk tronfølger.

Kande med billede af Christian August som svensk tronfølger. Privateje, deponeret på Sønderborg Slot.

Hvor stor sorgen nu end var, så fik man dog hurtigt andet at tænke på. Sverige manglede igen en kronprins, og hvad var da mere nærliggende end at pege på den afdøde kronprins´ bror, hertug Frederik Christian af Augustenborg? Hertugen var ikke uinteresseret. Hvilke kærkomne udfordringer kunne der ikke ligge i engang at blive konge af Sverige? Og hvilke fremtidige muligheder ville det ikke også indebære for sønnerne?

Der var dog én hindring, som først måtte overvindes: Kong Frederik 6. skulle nødvendigvis først acceptere hertugens valg til kronprins af Sverige, og den accept tøvede han med at give. Frederik 6. havde nemlig ikke opgivet håbet om at forene de tre nordiske riger under én krone, og dermed indledtes det spil, som skulle blive så skæbnesvangert for hertugparrets ægteskab. Frederik 6. valgte nemlig at bruge sin søster, hertuginde Louise Augusta, som redskab for at fremme sine planer, og desværre lod hertuginden sig alt for villigt bruge i denne rolle – bag sin mands ryg.[41]

Prinsesse Louise opholdt sig denne sommer i Thüringen, men da hun erfarede om sagen, skrev hun til broderen, Frederik Christian og opfordrede ham til at tænke sig om – tænke på sig selv og på familiens lykke: "Enhver kongetrone er en tornekrone – den svenske mere end nogen anden", skrev hun, og hun sluttede brevet med at skrive: "Ak, ét offer har vores familie allerede bragt Sverige. Gid jeg ikke kommer til at opleve det næste! – Hernede tales der om, at Ponte Corvo [Jean Baptiste Bernadotte, kaldet "Prinsen af Ponte Corvo] bliver Sveriges konge. Kun Gud ved, om det er sandt".[42]

Omtrent samtidig med disse begivenheder fik prinsesse Louise en anmodning fra "højeste sted", som må have givet hende adskillige søvnløse nætter. Helt nøjagtigt hvornår, prinsessen fik tilbudt at blive abbedisse for den adelige frøkenstiftelse på Vallø, har det ikke været muligt at finde ud af, men det må være sket omkring 1810, da den tidligere abbedisse, prinsesse Sophie Magdalene af Slesvig-Holsten-Glücksborg døde dette år. Det var dronning Marie, der som protektor for Vallø-stiftelsen, personligt pegede på prinsesse Louise som mulig kommende abbedisse, og det var en meget stor ære, der her blev vist hende. Tilbuddet burde straks være modtaget med tak, men sådan gik det nu ikke!

For det første ville stillingen som abbedisse på Vallø medføre, at prinsessen måtte forlade Augustenborg en stor del af året og tage ophold på Sjælland. Det ville hun ikke gerne. For det andet må hun også have overvejet, om den frie opdragelse, hun havde fået som barn og ung, og det menneskesyn hun siden havde udviklet, ville kunne gå i spænd med disse frøkener, som alle havde deres rod i den gamle, danske højadel? Prinsesse Louise så allerede i ånden sig selv som "parade-dukke", og hun afslog derfor høfligt tilbuddet. Prinsesse Louise gav senere udtryk for, at hun ved denne lejlighed følte, at hun derved havde fået palæet foræret på ny.[43]

I 1811 blev prinsesse Louises plejedatter, Charlotte, gift med sin onkel, prins Carl af Schwarzburg-Sondershausen. Louise glædede sig meget på plejedatterens vegne og oplevede ligefrem en slags moderkærlighed. På vej til brylluppet, som skulle stå i Coswig ved Elben mellem Dresden og Meissen, aflagde prinsessen flere besøg. Først og fremmest besøgte hun kusinen, fyrstinde Pauline i Detmold. Med på rejsen havde prinsesse Louise en forseglet pakke indeholdende de originale breve fra korrespon-

dancen mellem hertug Frederik Christian og kong Frederik VI vedrørende både sagen om Holstens indlemmelse i 1806 og sagen om det svenske tronfølgervalg. Efter at have kopieret brevene ønskede hertugen nemlig originalerne bragt ud af landet. Fyrstinde Pauline skulle så opbevare dem, indtil sønnen, den kommende hertug Christian August, fyldte 25 år. Prinsesse Louise fik hermed sin lille rolle i at vedligeholde familiens følelse af at være tilsidesat.[44]

Prinsesse Louise aflagde også besøg hos broderen, prins Emil, og hans familie i Leipzig, hvor hun fik lejlighed til at hilse på sit store idol, professor Ernst Platner, som hun dog nu fandt ældet og svækket.

De sidste år

Opløftet af denne tysklandsrejse og de mange besøg vendte prinsesse Louise hjem til Augustenborg, men kun for at føle tomheden så meget desto større. Hun følte sig ensom og isoleret – der var ikke længere plads eller lyst til selskabelighed. Prinsesse Louises før så hjertelige forhold til svigerinden, Louise Augusta var nu nærmest bragt til et nulpunkt. Prinsesse Louise har afgjort ikke kunnet acceptere, at svigerinden her handlede bag om ryggen på sin mand.

I det daglige havde hun selskab af trofaste hoffolk, men det svandt. Prinsesse Louise havde beholdt plejedatterens hofdame, frøken von Elting, hos sig for selskabs skyld, men vel også som en gestus mod hofdamen. Endnu havde hun også den gamle, trofaste pastor Jessen i sin nærhed, men ikke meget længere, idet han døde 24. april 1812.

I foråret 1814 blev hertug Frederik Christian alvorlig syg efter at have skrantet hele vinteren, men ingen i familien anede i virkeligheden, hvor syg han var, idet man var så vant til at høre ham beklage sig. Han døde natten mellem den 13. og 14. juni 1814 i en alder af 48 år og blev bisat i gravkapellet på Sønderborg Slot den 25. juni. Prinsesse Louise kom ikke til at tage afsked med broderen, inden han døde, idet hun var rejst sydpå, hvilket også understreger, at hertugens død kom uventet for familien.

I det hele taget ser det ud til, at prinsesse Louise nu mere og mere foretrak at opholde sig fjernt fra Augustenborg. Oftest gjaldt hendes besøg broderen Emil i Leipzig, kusinen, fyrstinde Pauline, i Detmold og plejedatteren Lotte og hendes familie i Rudolstadt og Arnstadt i Thüringen – og ofte var hendes rejser en rundtur til dem alle.[45]

Efter Frederik Christians død var der ikke længere noget, som bandt hende til Augustenborg. Faste beboere på slottet var nu kun hendes gamle faster, prinsesse Charlotte Amalie, og så svigerinden Louise Augusta, som hun havde et anspændt forhold til. I august måned 1814 – et par måneder efter broderens død – skrev prinsesse Louise et brev til Louise Augusta, hvori hun med henvisning til flere breve påpegede, at såvel hendes far som hendes brødre havde tilsikret hende uforstyrret besiddelse af det for hende byggede hus med sidebygninger, menagerier og have. Hvad var årsagen til dette brev?

Sagen var, at arvingen, hertug Christian August 2., i 1814 kun var 16 år gammel, og at moderen sammen med to betroede mænd var indsat som den unge hertugs værger. Dermed var Louise Augusta også fungerende overhoved for dynastiet. De tre værger

indledte med at danne sig et overblik over hertugens forpligtelser, inklusive dem over for prinsesse Louise. Undersøgelsen tog blandt andet form af en noget skarpt formuleret forespørgsel til prinsessen, som svarede med et langt forsvarsskrift med fem gedigne bilag. Heri forklarede og efterviste hun sine rettigheder. Blandt andet måtte hun forsvare sin ret til sin bolig i Palæet i Augustenborg inklusive det inventar, der var hendes arv fra hendes farbror, prins Ærnil. Hun havde også ret til at holde egen have med en af hertugen betalt gartner og ret til frugt fra den hertugelige frugthave. Hun skulle have dyr til et menageri, og også to fuldt udstyrede, holdte og fodrede heste til hendes vogn. Hendes tjenerstab omfattede en hofdame med en årlig løn på 200 daler, en kammerpige med 24 daler, en garderobepige med 14 daler, en vaskekone med 40 daler (hvoraf denne sikkert har skullet betale piger). I alt en udgift på 418 daler om året. Dertil fik prinsessen årligt 20 læs bøgebrænde samt tørv til køkkenet, fisk, diverse vildt og 1500 daler om året kontant. I sin retfærdiggørelse skrev prinsessen direkte, at broderen med disse tiltag havde ønsket at sikre hende en uafhængig position over for svigerinden![46] Prinsesse Louise beholdt Palæet til sin død.

Prinsessens sidste rejse var også en rundtur til familiemedlemmerne i Tyskland. Det allersidste brev fra hendes hånd er skrevet i Rudolstadt den 17. juli

Dørstykke fra én af stuerne på 1. sal i Palæet. Skønt motivet er vildænder og en rovfugl, giver det dog visse associationer til det fjerkræhold, prinsessen selv havde. Foto: Søren Petersen.

1815 og er stilet til hendes "svigersøn" – for ikke at gøre plejedatteren Charlotte urolig: "Kære, kære Carl – må jeg igen ulejlige Dem og bede Dem på ny være belastet med mig i et par dage. Jeg føler mig stadigvæk hele tiden utilpas, svag – så svag at jeg må lade mig bære ned i haven. De vil sikkert finde mig forandret. Jeg håber, at lægen vil lade mig rejse herfra onsdag eller torsdag, dog sender jeg Dem besked i forvejen. Lægen forsikrer mig om, at min tilstand ikke er farlig, jeg tror det modsatte, og så kært der end er her, og så megen omsorg man end viser mig, så dør jeg dog hellere i mine børns arme".[47]

Prinsesse Louise fik sit sidste ønske opfyldt! Hun nåede til Arnstadt, hvor hun døde på Prinzenhof den 2. august 1815. Fem dage senere (den 7. august 1815) kl. 6 blev prinsessen, efter en obduktion, bisat i det fyrstelige kapel i Arnstadt Oberkirche "til lyden af alle klokker og ledsaget af honoratiorerne i den fremmede by".[48]

Det er tankevækkende, at prinsesse Louise, hvis hele liv og tilværelse havde Augustenborg som omdrejningspunkt, skulle få sit sidste hvilested i Thüringen – så langt borte fra hjemmet. Da budskabet om hendes død i det fremmede nåede Augustenborg, hvis "patron" hun havde været, bragte det sorg i den lille by.

Prinsessens testamente

Prinsesse Louise havde allerede i foråret 1812 underskrevet sit testamente. Hun efterlod sig en ikke ringe formue, som navnlig stammede fra arven efter hendes mor og hendes plønske bedstemor. Endvidere efterlod hun sig et værdifuldt indbo, hvoraf meget stammede fra farbroderen, prins Ærnil August. Ved fordelingen af selve formuen blev broderen, prins Emil i Leipzig i særlig grad betænkt.

Fordelingen af prinsessens bohave er ganske interessant. Den viser, hvad hun har omgivet sig med, hvad hun har sat pris på, men også i nogen grad, hvordan hun har tænkt, da hun skulle fordele tingene. Broderen, prins Emil, arvede den svenske maler von Bredas portræt af Sveriges tronfølger, broderen Christian August. Kusinen, fyrstinde Pauline af Lippe-Detmold blev tiltænkt Anton Graffs portrætter af hertug Frederik Christian 2. og hertuginde Louise Augusta samt portrættet af prinsesse Louises plejedatter Charlotte.

Prinsesse Caroline Amalie arvede et guld- og perlemorsbelagt smykkeskrin med en fremstilling af Amor styrende tre vandheste. Desuden arvede hun malerier af sin legekammerat, plejedatteren Charlotte og af hofpræst Jessen. Det sidste "til minde om vor uforglemmelige lærer".

Nevøen, den unge hertug Christian August 2., arvede alle møblerne i palæet, men desuden "til opbevaring i familien det firkantede taffelur fra hertug Hans, samt alt dåbstøjet". Her er der tale om et arvestykke, som gik helt tilbage til Hans den Yngre, og som derfor var særligt betydningsfuldt og skulle blive i slægten.

Plejedatterens lille datter, Louise, arvede "brillantnålen, som dronningen skænkede mig". Svigerinden, enkehertuginde Louise Augusta, arvede et miniature-maleri af sin ældste søn, Christian August. Den anden svigerinde, prins Emils hustru Sophie, fik "mit emaljerede ur, som Elking plejede at trække op".

Som sædvane var, blev også tjenerskabet betænkt. Hofdamen, frk. von Planitz arvede alt prinsessens

pelsværk. Hofdamen, frk. von Elking, arvede prinsessens d´Alencon-kniplinger. Også pastor Jessens enke, Anna Frederikke, hans datter, Helene, lakajen Adler og garderobepigerne blev betænkt.[49]

Prinsesse Louises legat

En del af prinsesse Louises formue – nemlig 4.000 rdl. – ønskede hun anvendt til oprettelse af et legat for den augustenborgske skoleungdom. I testamentet anfører hun selv begrundelsen:

"Ingen har jo inderligere end jeg følt den høje værdi af en god opdragelse, således at jeg – til trods for at jeg den største del af min levetid har haft svagt helbred – har været et af de lykkeligste mennesker på grund af min ånds klarhed, og at jeg havde den lykke at vinde mange ædle menneskers agtelse og venskab til trods for mit ikke så fordelagtige ydre, skylder jeg udelukkende dette eller i endnu højere grad den omhu, med hvilken min fortræffelige lærer og ven dannede min viden og karakter. Ønsket om at bidrage til, at også andre kunne blive delagtiggjort i denne lykke, har altid været mit hjertes ivrigste ønske, og det har smertet mig, at jeg i min levetid ikke har kunnet bidrage mere dertil. Måtte mine ønsker for den augustenborgske ungdom blive opfyldt og måtte de af disse penge lønnede lærere udstrø mange gode og frugtbringende frø af evighedsværdi i deres hjerter."[50]

Efter prinsessens ønsker skulle renterne af det afsatte beløb dog i første omgang tilfalde nogle personer, som havde været i hendes tjeneste. Den sidste af disse døde i 1855, hvorefter renteindtægterne overgik til skolevæsenet i Augustenborg.

Inden da var der sket drastiske ting, som prinsessen ikke kunne forudse, da hun skrev sit testamente. I marts 1848 måtte hertugfamilien flygte fra deres sønderjyske besiddelser som følge af begivenhederne omkring det slesvig-holstenske oprør, hvori de to Augustenborg-brødre, hertug Christian August og prins Frederik Emil ("Prinsen af Nør") var frontfigurer. Oprøret resulterede som bekendt i Treårskrigen 1848-50, som førte til, at Augustenborgerne tabte retten til at få deres tidligere ejendomme i Sønderjylland tilbage.

I 1853 erhvervede familien godset Primkenau i nærheden af byen Liegnitz i Nedre-Schlesien for nogle af de penge, som den danske stat havde betalt i erstatning for de tidligere augustenborgske besiddelser. Her blev "Prinsessens legat" indført som en prioritet på 24.000 mark. Dette skete dog først i 1872 – muligvis i forbindelse med hertug Christian August 2.´s død (1869) og sønnen Frederiks ("Friedrich der Achte") overtagelse af gods og titel.

Den sidste hertuginde af Augustenborg, Dorothea (1881-1967), enke efter hertug Ernst Günther 2. (1863-1921), oldebarn af hertug Frederik Christian 2. og Louise Augusta, satte i 1930 det historiske inventar til salg tvunget af de vanskelige økonomiske forhold efter 1. Verdenskrig. Det meste blev købt af Frederiksborgmuseet, der nu overtog en stor del møbler, portrætter og andre malerier, sølvtøj m.m., som tidligere havde stået på slottene i Augustenborg og Gråsten. Nu kom det tilbage til hjemlandet og kan i dag ses på museet i Hillerød. Godset overgik til andre slægtninge, men den prioritet, som omfattede "Prinsessens legat" blev indfriet. og udbyttet – 7.849,40 RM – indsat på en konto i Flensburger Bank

i 1931. Tilsyneladende blev der ikke hævet på denne konto i de følgende ti år, idet kontoens indestående pr. 31. december 1941 blev opgjort til 10.335 RM. Når beløbet var mindre end den oprindelige prioritet, hænger det sammen med den tyske inflation og pengeombytning efter krigen.

Efter 2. Verdenskrig begyndte ledende medarbejdere ved Augustenborg Kommune at interessere sig

Den gamle drengeskole i Augustenborg, som hertug Frederik Christian 1. havde ladet bygge i 1780. Her var der skole helt frem til Genforeningen.

for at få midlerne fra "Prinsessens legat" overført til Danmark. Det skulle dog vise sig meget vanskeligt at opnå tilfredsstillende resultater. Efter adskillige års tovtrækkeri med de tyske myndigheder besluttede Augustenborg Kommune til sidst (1963) at afslutte sagen og stille sig tilfreds med at kunne hjemtage et beløb svarende til ca. 1.300 kr.

I de følgende år blev der gjort forsøg på at øge legatkapitalen – målet var 3.000 kr. Det skulle ske ved at indbetale 17 øre pr. indbygger fra de sogne, hvis elever frekventerede eksamensafdelingen på Augustenborg Skole, da "legatets renter alene skal uddeles til opmuntringspræmier i eksamensafdelingen". Målet synes at være nået.

På trods af alle anstrengelser arbejde tiden ikke for "Prinsessens legat" – eller for den sags skyld for andre mindre legater – og i begyndelsen af 1970´erne var det kommet så vidt, at ledelsen for Augustenborg Kommune fandt, at "administrationen – med den stadige pengeforringelse – ikke står mål med udbyttet". Med andre ord: Man overvejede at ophæve legaterne. Med til billedet hører måske også, at det nu ikke længere var helt i tidens ånd at fremhæve enkelte elevers præstationer.

Inden "Prinsessens legat" og et par andre mindre legater kunne ophæves, skulle sagen dog forelægges byrådet til godkendelse, hvorefter der skule ansøges om tilladelse hos Justitsministeriet. Sagen blev sat på byrådets dagsorden i februar måned 1974, men må forinden være blevet kendt af offentligheden. Det medførte i hvert fald én henvendelse til daværende borgmester Anton B. Roth fra en medborger. Han skriver bl.a. følgende om "Prinsesse Louises legat":

"Som det fremgår af hendes testamente, var det hendes hjertes højeste ønske at bidrage til, at skoleungdommen måtte blive delagtig i den lykke at få en god oplæring til dannelse af viden og karakter. I min skoletid i Augustenborg hang hendes billede i vor skolestue, som nu er byrådssal. Jeg har selv nydt gavn af hendes midler, som gav os mulighed for gratis undervisning i engelsk ud over de sædvanlige skoletimer". Og lidt senere i brevet hedder det: "Det synes mig utænkeligt, at byrådet, som gennem årene har disponeret over millioner og atter millioner på skolebygninger, nu vil bruge de sparsomme legatmidler til udsmykning af disse, i stedet for som hidtil at fremme arbejdslyst og et godt miljø i skolen til gavn for elever og lærerne".

Skønt det medførte en længere debat på byrådsmødet, kunne et flertal dog gå ind for at ansøge Justitsministeriet om tilladelse til at ophæve tre skolelegater mod at legatkapitalerne anvendtes til udsmykning af Augustenborg Skole. Justitsministeriets svar, som var positivt, forelå den 18. februar 1975.

Den 18. marts 1975 kunne borgmester Anton B. Roth meddele Skolenævnet ved Augustenborg Skole, at de tre legater var ophævet, og at skolen kunne disponere over pengene - "mod at midlerne anvendes til udsmykning og mod at stifternes navne anføres på/ved denne udsmykning". Til slut i borgmesterens brev hedder det: "Man beder Dem venligst underrette os, når Deres arbejde med sagen er afsluttet, da vi gerne ser, hvad det er blevet til".[51]

Noget tyder imidlertid på, at dette sidste ikke er sket, da der tilsyneladende ikke findes oplysninger i kommunens arkiv, som kan dokumentere, hvilken udsmykningsopgave legat-midlerne er blevet anvendt til. Det har derfor desværre ikke været muligt at følge "Prinsessens legat" helt til dørs!

Kilder og litteratur

Adriansen, Inge: "Hertugerne af Pløn", i Carsten Porskrog Rasmussen, Inge Adriansen og Lennart S. Madsen (red.): *De slesvigske hertuger*, Aabenraa 2005, s. 247-63.

Bonefeld, Olav J.: *En folkelig Augustenborg-prins og hans skæbne: prins Christian August - kronprins Carl August 1768-1810*, Sønderborg 1980.

Bobé, Louis: *Efterladte Papirer fra den reventlowske Familiekreds i Tidsrummet 1770-1827*, bd. 1-10, Kbh 1895-1931.

Christensen, Laura, J.: *Konge og Hertug*, Haderslev 1944.

H.P. Clausen og Jørgen Paulsen: *Augustenborg – slægt - slotte – skæbne*, Sønderborg 1980.

Danmarks Kirker. Sønderborg Amt, København 1961.

Dansk biografisk leksikon, 3. udgave, København 1979-83.

Dansk præste- og sognehistorie: Bd. X: Haderslev Stift, Århus 1985.

Danske slotte og herregårde, 2. udgave, Købehavn 1963-68, *Bd. 16, Sønderjylland.*

Fredericia 1650-1970. Drøm, dårskab og duelighed, Odense 2000.

Hirschfeld, C.C.L.: *Theorie der Gartenkunst*, 1-5, Leipzig 1779-85.

Løber, Kaj: "Augustenborg Slot", *Sønderjydsk Månedsskrift*, 1928 nr. 4.

Moltke, Else: *Min svanevinge*, København 1984.

Nielsen, H.P.: "Palæet i Augustenborg", i *Jens Raben – et mindeskrift*, Sønderborg 1960, s. 120-128.

Paulsen, Jørgen: *Augustenborg. Slottet – flækken – fyrstehuset*, København 1981.

Schulz, Hans: *Augustenburg. Ein wandertag*, Leipzig 1912.

Schulz, Hans: *Friedrich Christian, Herzog zu Schleswig-Holstein. Ein Lebenslauf*, Stuttgart 1910.

Schulz, Hans: *Luise von Schleswig-Holstein*, (særtryk af *Mitteilungen der deutschen Gesellschaft in Leipzig), Leipzig* 1915.

Slettebo, Jørgen: "Slotshaver – landsbyhaver", *Haver og gartnere. Fra Als og Sundeved*, hæfte 46, 1967, s. 9-45.

Svensson, Tilde: *Hertuger, prinsesser og Augustenborg*, Sønderborg 1960.

Venborg Pedersen, Mikkel: *Hertuger – at synes og at være i Augustenborg 1700-1850*, København 2005.

Venborg Pedersen, Mikkel: "Hertugerne af Augustenborg", i Carsten Porskrog Rasmussen, Inge Adriansen og Lennart S. Madsen (red.): *De slesvigske hertuger*, Aabenraa 2005, s. 265-99.

Wullenweber, Hans: "Das Augustenburger "Palais" und seine beiden fürstlichen Bewohnerinnen", *Heimat-Blätter für den Kreis Sonderburg. Monatsbeilage der "Sonderburger Zeitung"*, 4. Jahrgang, 1922, S. 113-122.

Ikke publiceret:

Diverse sagsakter vedrørende prinsesse Louises legat, velvilligt stillet til rådighed i kopi af daværende Augustenborg Kommune.

Noter

1 Venborg Pedersen: Hertuger, s. 76.
2 Clausen og Paulsen: Augustenborgerne, s. 46-48; Adriansen: Hertugerne af Pløn, s. 261.
3 Hirschfeld: Theorie des Gartenkunst, IV, 1782).
4 Clausen og Paulsen: Augustenborgerne, s. 48.
5 Clausen og Paulsen: Augustenborgerne, s. 50.
6 Clausen og Paulsen: Augustenborgerne, s. 54.
7 Dansk præste- og sognehistorie, bd. X, l985.
8 Christensen: Konge og Hertug, s. 40.
9 Christensen: Konge og Hertug, s. 41.
10 Gengivet efter Clausen og Paulsen: Augustenborgerne, s. 55.
11 Clausen og Paulsen: Augustenborgerne, s. 59f.
12 Christensen: Konge og Hertug, s. 48.
13 Christensen: Konge og Hertug, s. 56.
14 Venborg Pedersen: Hertuger, s. 78.
15 Clausen og Paulsen: Augustenborgerne, s. 48.
16 Schulz: Luise von Schleswig-Holstein, s. 72.
17 Clausen og Paulsen: Augustenborgerne, s. 61.
18 Venborg Pedersen: Hertuger, s. 107.
19 Schulz: Luise von Schleswig-Holstein, s. 74.
20 Venborg Pedersen: Hertuger, s. 107.
21 Venborg Pedersen: Hertuger, s. 107f.
22 Slettebo: Slotshaver – landsbyhaver, s. 20.
23 Wullenweber: Das Augustenburg "Palais", s. 119.
24 Christensen: Konge og Hertug, s. 100.
25 Hans Schultz: Augustenburg ein Wandertag.
26 Wullenweber: Das Augustenburg "Palais", s. 118.
27 Clausen og Paulsen: Augustenborgerne, s. 68
28 Schultz: Augustenburg – ein Wandertag.
29 Clausen og Paulsen: Augustenborgerne, s. 68
30 Gengivet i: Christensen: Konge og Hertug, s. 118.
31 Wullenweber: Das Augustenburg "Palais", s. 119 .
32 Clausen og Paulsen: Augustenborgerne, s. 71f.
33 Schulz: Luise von Schleswig-Holstein, s. 100.
34 Schulz: Luise von Schleswig-Holstein, s. 116.
35 Clausen og Paulsen: Augustenborgerne, s. 72.
36 Christensen: Konge og Hertug, s. 126.
37 Clausen og Paulsen: Augustenborgerne, s. 76.
38 Fredericia 1650-1970, s. 89.
39 Schultz: Luise von Schleswig-Holstein, s. 64f.
40 Christensen: Konge og Hertug, s. 154.
41 Christensen: Konge og Hertug, s. 199 og 211.
42 Schulz: Luise von Schleswig-Holstein, s. 117.
43 Schulz: Luise von Schleswig-Holstein, s. 67.
44 Clausen og Paulsen: Augustenborgerne, s. 241.
45 Wullenweber: Das Augustenburg "Palais", s. 120.
46 Venborg Pedersen: Hertuger, s. 59-60.
47 Schulz: Louise von Schleswig-Holstein, s. 119.
48 Schulz: Louise von Schleswig-Holstein, s. 70.
49 Clausen og Paulsen: Augustenborgerne, s. 82.
50 Kopi af prinsessens testamente stillet til rådighed af daværende Augustenborg Kommune ved en undersøgelse for ca. 20 år siden.
51 Diverse sagsakter i Augustenborg Kommunes arkiv vedr. Prinsesse Louises legat.

Ikke et slot, men et landsted i naturens skød. Palæet set fra syd. Foto Søren Petersen.

Et nyklassicistisk monument

– Palæet i Augustenborg og dets arkitekt Peter Meyn

Af Peter Dragsbo

For enden af Palævej, et godt stykke fra slottet, ligger tre bygninger. Midt for ligger det lille palæ, som blev opført ca. 1765 af prins Ærnil August (1722-1786), en enkel bygning i to etager med helvalmet tag, rødkalket med hvide liséner. Til højre ligger en enetages længe, som formentlig også er opført af prins Ærnil, muligvis som del af et oprindeligt trefløjet anlæg. Og til venstre ligger Palæet, som blev opført ca. 1789 for prinsesse Louise af Augustenborg.

Hele komplekset dufter med sin fredelige afsondrede beliggenhed midt mellem parkens træer mere af landsted end af slot. Det er ikke tilfældigt; som den tyske haveskribent C. C. L. Hirschfeld skrev i 1790, havde Prins Ærnil valgt at bo i en "filosofisk hytte"[1] – og som vi senere skal se, blev også Palæet bevidst bygget som "lyststed". Samtidig skiller Palæet sig markant ud fra den øvrige arkitektur i Augustenborg. Hvor slottet og de fleste af byens huse er præget af senbarok og rokoko, er Palæet med sine søjler og græsk-romersk inspirerede detaljer et eksempel på den nye stil, nyklassicismen, som brød igennem i anden halvdel af 1700-tallet.

Palæet er faktisk et af de tidligste eksempler i Hertugdømmerne på den nye stil, som kom til at præge Helstatens arkitektur i over 50 år frem. Dermed blev Palæet et klart modstykke til Augustenborg Slot, som var udtænkt i barokkens tid, og hvor færdiggørelsen i 1770´erne havde været lagt i hænderne på den ældre landbygmester Gottlieb Rosenberg (1709-1776), hvis formsprog var forankret i rokokotidens ideal er. Palæet er derimod et af de mest spændende og avancerede eksempel på nyklassicismen i Danmark med rødder i både den romerske antik, i den franske nyklassicisme fra revolutionstiden og i 1770´ernes nye og radikale strømninger i dansk arkitektur.

Nyklassicismen og Kunstakademiet i København

Men hvad var egentlig nyklassicismens idé og indhold? Som det er blevet udtrykt, var der tale om et totalt "sindelagsskifte", der omfattede ikke alene kunsten, men også filosofi, politik og samfundssyn. Det var en drøm om *back to basics*, der både gjorde op med barokkens og rokokoens forfinede og stadig mere løsslupne og "dekadente" livsstil og med de tilhørende stilarter i kunsten, som havde fjernet sig alt for meget fra antikken. Netop i 1750´erne kom der en helt ny bevidsthed om den klassiske oldtid gennem udgravningerne i Pompeji og Herculane-

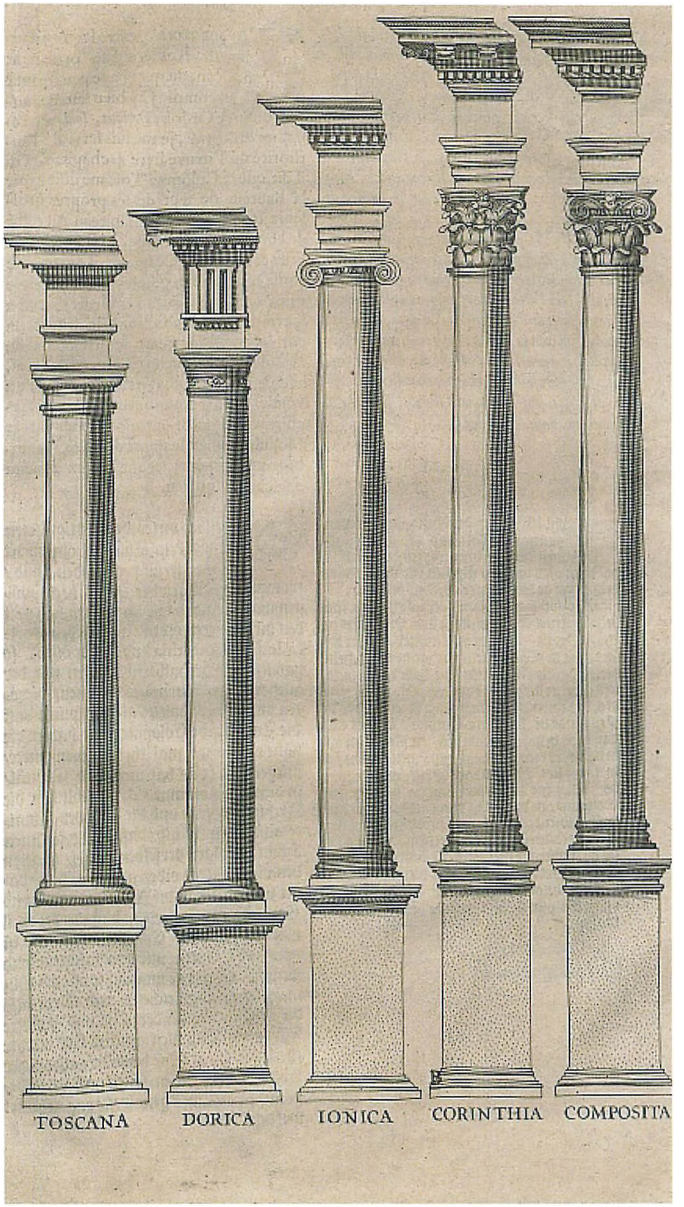

Illustration fra Vignolas værk 1562 om de fem søjleordener: Den toscanske, den doriske, den joniske, den korinthiske og "komposit", dvs. korinthisk bladværk og joniske volutter.

um og med publicering af en række værker med tegninger og opmåling af de græske ruiner, som i modsætning til de romerske indtil da havde været ret ukendte.

Med kunsthistorikeren J. J. Winckelmanns ord opdagede man nu antikkens *edle Einfalt und stille Grösse.*[2] Det betød en søgen mod renselse og forenkling, med kunsthistorikeren Hugh Honours ord en "søgen mod en arkitektur præget af primitiv renhed, afklædt al farve, alle profiler og udhuggede ornamenter, således at den kunne reduceres til sin oprindelige strenge autonomi".[3] Ikke mindst den doriske stil i det antikke Grækenland blev med sine enkle søjler og tunge former opfattet som den stil, der lå nærmest "ur-huset", hytten med et tag båret af træstammer.[4]

Det hurtige gennembrud for nyklassicismen blev fremmet af grundlæggelsen af talrige kunstakademier, hvormed de oplyste fyrstestater ville vise, at de besad civilisation og smag. Hvor der i 1720 havde været 19 akademier i Europa, var tallet i 1790 steget til flere hundrede.[5] Det førende blandt akademierne var det franske, som kunne føre sin tilværelse tilbage til Kardinal Richelieu i 1635. Da Frederik 5. med Adam Gottlob Moltke som primus motor i 1754 oprettede Det kongelige danske Kunstakademi, symboliserede det ambitionerne hos 1700-tallets danske enevælde om at være på lige fod med "de store". Til stillingen som første professor i bygningskunst hentede man da også Nicolas-Henri Jardin (1720-1799), som havde sin baggrund i det franske akademi i Rom, men som samtidig blev medlem af både det franske akademi og flere italienske akademier. Jardins største opgave blev opførelsen af Frederiks-

kirken ved Amalienborg, som dog gik i stå og først blev færdiggjort som "Marmorkirken" 1894. Det var Jardin, der introducerede den franske nyklassicisme i Danmark og fra starten lagde Akademiets høje og internationale niveau.[6]

Jardin blev i 1770 udrenset af Struensee og som professor og hofbygmester afløst af sin mest begavede elev, C. F. Harsdorff (1735-1799). Harsdorff tilbragte fire år af sin studietid i Paris, hvor den mest radikale nyklassicisme blomstrede under arkitekter som Etienne-Louis Boullée (1728-1799) og Claude-Nicolas Ledoux (1731-1806) med store visioner og vilde eksperimenter, der ofte forblev på tegnebrættet. Under alle omstændigheder lærte Harsdorff her at udvikle en fri og selvstændig arkitektur – som udtrykt af Hanne Raabyemagle "den dristighed i forholdet til søjlebøgernes dogmatisme, som han allerede på studierejsen havde opdaget i megen stor arkitektur".[7]

Nyklassicismen opstod ikke af den blå luft. Gennem renæssancen og barokken havde de antikke forbilleder hele tiden været fast pensum for alle betydende arkitekter og bygmestre. Betydende var især romeren Vitruvius (ca. 75-25 f.Kr.)[8] og italieneren Vignola (1507-1573), hvis bøger om arkitektur fastlagde reglerne for de store græske og romerske stilarter og deres søjleordener: Den doriske stil ("kanellerede", dvs. rillede søjler uden kapitæl og basis), den joniske stil (kanellerede søjler med kapitæler udstyret med små krøller, "volutter"), den korinthiske stil (kanellerede søjler med kapitæler udformet som bladværk) osv. Denne klassiske lærdom havde dannet grundlaget for både den italienske renæssance, f.eks. den berømte italienske arkitekt Andrea Palladio i Venedig, den franske barok og den engelsk-amerikanske georgianske stil (som i høj grad var inspireret af Palladio).[9] Selv om både barokken i 1600-tallet og rokokoen i 1700-talet afprøvede stadig nye former og dekorationer, var det dog "søjlebøgerne", Vitruvius og Vignola, alle holdt sig til, når der skulle bygges i klassisk stil. Med den radikale nyklassicisme i Frankrig, København og et par andre steder blev det anderledes.

Harsdorff kom med sine få, men skelsættende bygværker, og med sin stærke evne til at inspirere til at forme en hel generation af akademielever, som siden spredte sig ud over hele Monarkiet, inklusive Norge og Slesvig-Holsten. Men også langt uden for dobbeltmonarkiets grænser blev "Københavnerskolens" arkitektur kendt. For vi skal til Sverige og Rusland (med arkitekter som Karl August Ehrensvärd i Stockholm eller Thomas de Thonon i Skt. Petersborg) og til Preussen eller til Baden-Württemberg (med hhv. Heinrich Gentz og Friedrich Gilly i Berlin eller J. J. F. Weinbrenner i Karlsruhe) for at finde tilsvarende radikalt nyklassicistiske skoler og arkitekter. Derimod var store områder af Mellem- og Nordtyskland præget af byernes eller de mange småfyrsters arkitekter og bygmestre, som holdt sig til de lokale traditioner eller til Vitruvius' og Vignolas regler.

Den mest berømte af alle Harsdorffs elever blev C. F. Hansen (1756-1845), som blev færdig i 1785 og allerede samme år udnævnt til landbygmester i Holsten. I 1804 vendte han tilbage til København, hvor han i løbet af får år blev både professor i bygningskunst, overbygningsdirektør (øverste statsarkitekt), landbygmester for Slesvig og direktør for Akademiet – stillinger, som han beholdt højt op i årene og på den måde i en menneskealder formåede at fastholde den københavnske nyklassicisme som

den stil, alle måtte følge. Ligesom Harsdorff brød C. F. Hansen igen og igen den klassiske arkitekturs konventioner. Som den engelske kunsthistoriker Giles Worsley har sagt, dyrkede han "ingen blind loyalitet over for hverken Grækenland eller Rom", men havde netop evnen til at sætte motiver sammen "på en måde, der trodser sammenligning" og "overrasker alle". Det var iflg. Worsley det, der gjorde ham til et geni.[10]

Blandt de øvrige af Harsdorffs elever var bl.a. multikunstneren Nicolai Abildgaard (1743-1809, færdiguddannet 1777, 1778 professor ved Akademiet),[11] C. F. Stanley (1738-1813, uddannet 1793)[12], Boye Magens (1748-1814, udlært 1782, titulær professor 1793)[13], Joseph Christian Lillie (1760-1827, udlært 1779, men efter to fallitter flyttet til Lübeck 1798-99), Axel Bundsen (1768-1832, udlært 1789, som især fik sit virke i Slesvig-Holsten og Hamborg)[14] samt Peter Meyn, Palæets arkitekt eller ophavsmand. Hele dette kuld var i høj grad skolet i det københavnske akademis radikale franske nyklassicisme.

Peter Meyn – Palæets arkitekt

Hvornår "Palæet" præcist er opført, ligger endnu uklart. Men årstallet ligger i hvert fald inden for pe-

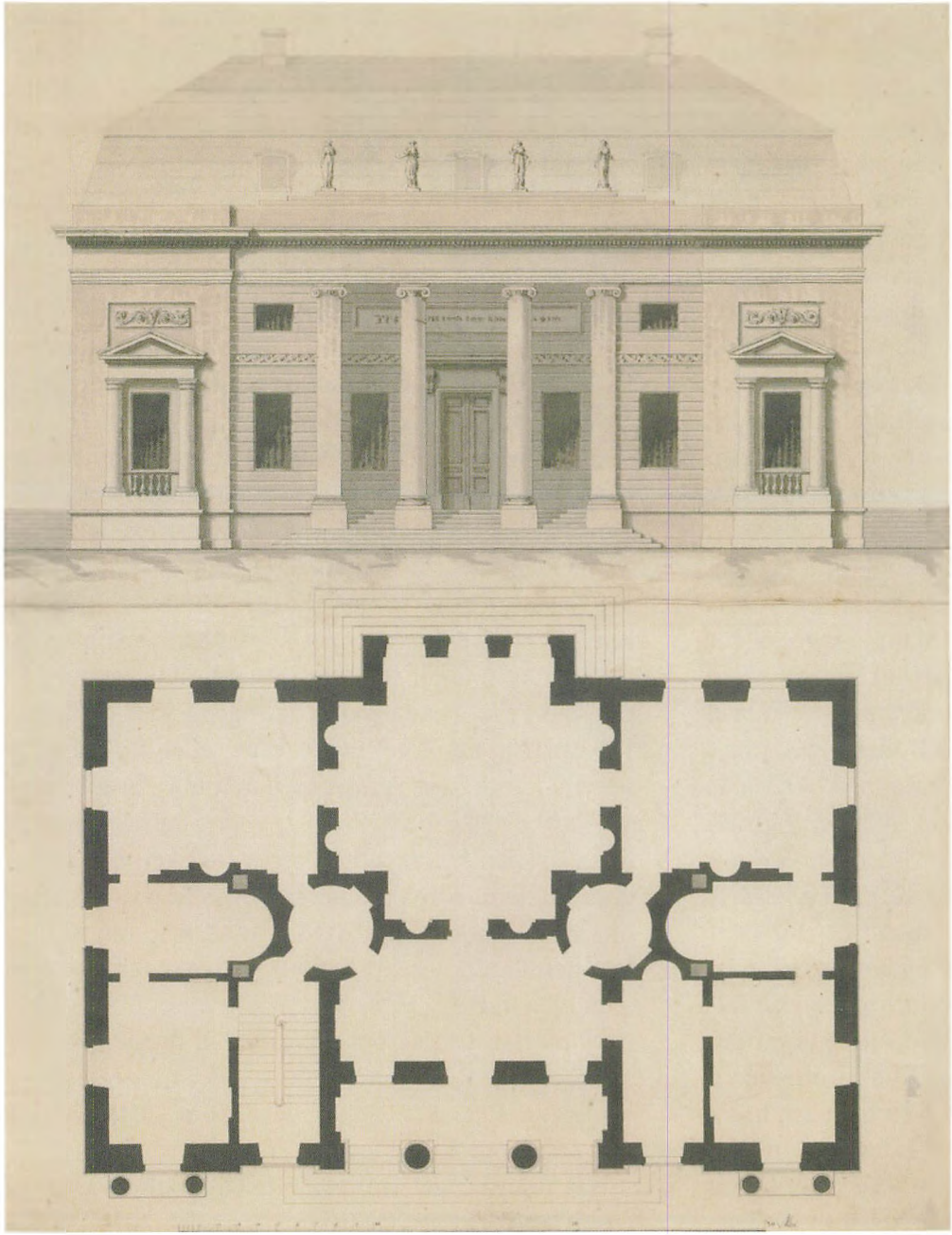
C. F. Harsdorffs Herkulespavillon i Kongens Have i København fra 1772. Her introducerede han motivet med indrykket midterparti og frisøjler, som bl.a. blev brugt til Palæet i Augustenborg 1789. Foto Eva v. Engelberg-Dočkal.

rioden mellem 1786 og 1794. Anledningen til opførelsen skal i hvert fald, som nærmere beskrevet i Tom Spechts artikel, søges i året 1786, hvor prins Ærnil døde, og hvor prinsesse Louises far, hertug Frederik Christian 1. efterfølgende sørgede for, at Louise arvede både prinsens hus og stort set alt hans indbo, inklusive heste og vogn, hofstab og tjenestefolk. Da broderen, hertug Frederik Christian 2. døde i 1814, påviste prinsesse Louise, som døde året efter, at både hendes far og bror siden 1786 havde sikret hende "uforstyrret besiddelse af det for hende byggede hus med sidebygninger, menageri og haver".[15] Men der gik dog et par år, før prinsessen kunne rykke ind i sit nye hus. I et brev fra prinsesse Louise til broderen arveprins Frederik Christian (hertug fra 1794) 30. marts 1789 skrev hun, at "Det er mig (du kan synes det skabagtigt eller ej) yderst pinligt, at bønderne må køre så mange vognlæs for min skyld, når de kun får lidt for det. Fader ler ad mig over denne overdrevne sentimentalitet".[16] Palæet har formentlig stået færdigt i 1789 eller 1790 – og i 1794 kunne Palæets arkitekt Peter Meyn (1749-1808) udstille *Tegning af et Lyststed, som hans Højfyrstelige Durchl[aucht] Arveprindsen af Augustenborg har ladet opføre paa Augustenborg* på Kunstakademiets salon på Charlottenborg i København.[17]

Arkitekten Peter Meyn har aldrig har fået en monografi, endsige en artikel, og derfor vil jeg i de følgende præsentere ham lidt nærmere, inden vi vender tilbage til Augustenborg. Meyn var født i København som søn af en snedkermester og blev efter sin læretid optaget på Kunstakademiet. Akademiet uddelte sølv- og guldmedaljer som anerkendelser, der ligner forskellige eksamensniveauer. Allerede som 17-årig, i 1766, fik Meyn den lille sølvmedalje, der var laveste niveau i dette hierarki. Året efter fik han både den store sølvmedalje og den lille guldmedalje. Han fik endelig i 1768 den store guldmedalje (akademiets højeste anerkendelse) efter en konkurrence om et forslag til "en kongelig militærskole".[18] Da var Peter Meyn allerede blevet ansat som konduktør (medhjælper) hos C. F. Harsdorff, der i 1764 var blevet kongelig bygningsinspektør. Under Harsdorff var Meyn bl.a. konduktør på indretningen af marmorbadet på Frederiksberg Slot og opførelsen af Frederik 5.s kapel ved Roskilde Domkirke.

Peter Meyn må have været betragtet som talentfuld, for i 1777 fik han et af Akademiets store rejsestipendier. For mens en stor del af eleverne opnåede de forskellige sølv- og guldmedaljer, var det kun få der fik rejsestipendier – i perioden 1756-1789 faktisk kun seks. Ikke en gang det kommende arkitektgeni C. F. Hansen fik et akademistipendium, men han fik dog sin rejse betalt ved en kongelig særbevilling.[19] Desværre er der ikke bevaret breve eller dagbøger fra Meyns hånd; kun ved vi, at han var i Paris i årene 1777-79 og i Rom 1779-1782. Ved afslutningen af sit Rom-ophold hjemsendte han et forslag til et kirurgisk akademi som "medlemsstykke", dvs. ansøgning om at blive medlem af Akademiet, inspireret af arkitekten Goudouins nye kirurgiske akademi i Paris, som blev indviet, mens Meyn var i byen 1779.[20] Kort efter fik han faktisk opgaven med at bygge det danske kirurgiske akademi – en del af Universitetet – i Bredgade 1785-87.[21] En opgave, som skaffede ham stor anerkendelse og hæder.

Da man i 1782 stod over for at skulle udnævne en ny landbygmester for Holsten, ville man egentlig

Peter Meyns tegning til Palæet i Augustenborg. Formentlig udført som elevarbejde o. 1782 og siden brugt til Palæet – og muligvis identisk med den tegning, som blev udstillet på Kunstakademiet 1794. Danmarks Kunstbibliotek, KS 338.

Embedsbolig og fritidshus

Palæet 1848-2008

Af Tom Specht

Palæet er bygget til fyrstelige beboere, men det fik ende med Treårskrigen. Efter en midlertidig anvendelse som lazaret blev Palæet til embedsbolig for repræsentanter for den lokale øvrighed, og det fortsatte efter 1864. Efter Genforeningen blev Palæets rolle en følge af slottets nye rolle, idet det blev overlægebolig. I alt fik Palæet på den måde noget over hundrede år som privatbolig for højere embedsmænd og funktionærer. Der fulgte så kvart århundrede som såkaldt fritidshus, men kort efter 2000 fik også det ende, og der fulgte et mellemspil, før Palæet fandt sin nye rolle som kunstcentrum.

Lazaret og embedsbolig

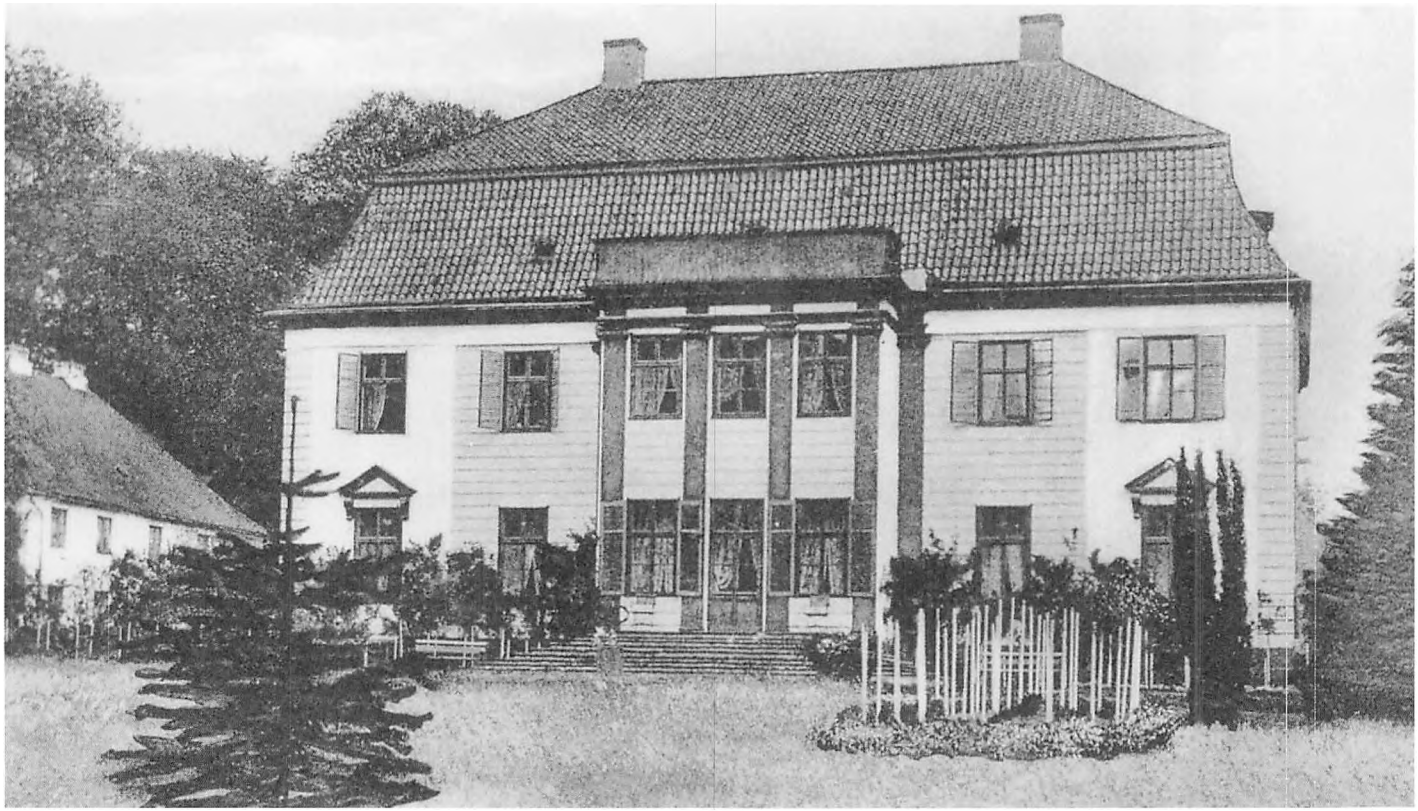
Som følge af det slesvig-holstenske oprør måtte hertugfamilien i hast forlade slottet den 26. marts 1848. Allerede dagen efter ankom kong Frederik 7. med militært følge og beslaglagde slottet og Palæet. Begge steder blev herefter indrettet til lazaret for sårede soldater. Ved en senere ombygning af Palæets indre i 1930 fandt man bag nogle paneler forskellige papirer, hvori er nævnt navnene på nogle af de sårede soldater, som var indlagt på dette lazaret. Af disse papirer fremgår det også, at selve Palæet på et tidspunkt har rummet 66 syge soldater, mens der i sidebygningerne har været plads til 309 sårede. Papirerne giver desværre ikke yderligere oplysninger om lazarettet i sin helhed.

Efter Treårskrigens afslutning i 1850 blev slottet indrettet til dansk kaserne, mens Palæet blev bolig og kontorer for herredsfogderiet. En herredsfoged var både politimester og dommer. Hertugerne havde haft deres egne herredsfogder længe. De tidligere augustenborgske godser blev nu til et almindeligt herred, hvor kongen udpegede herredsfogden. Den første kongeligt udpegede herredsfoged flyttede ind med sin familie i 1851. Han hed Peter Krog Meyer Arnesen, og blev i 1856 udnævnt til kancelliråd og i 1862 til justitsråd. Det var titler uden konkret indhold, men de gav en lidt højere rang og status og blev derfor flittigt brugt. I Palæets sidebygninger indrettedes herredsfogderiets kontorer.

Det var en stor begivenhed at kunne modtage Frederik 7. og grevinde Danner ved deres ankomst til Augustenborg i 1857. De kom sejlende med dampskibet "Falken", men på grund af lavvande i fjorden måtte det høje selskab sættes i land i mindre både. De blev modtaget af festklædte mennesker, deriblandt kancelliråd Arnesen og frue. Fru Fenger fra Augustenborg Hovedgård havde til lejligheden

skrevet en sang, som blev afsunget. En lokalitet i Augustenborg Skov, Kongebroen, minder stadigvæk om denne begivenhed. Da kong Frederik 7. nogle år senere døde på Glücksborg Slot (den 17. nov. 1863), blev der på Arnesens initiativ sendt en deputation fra Augustenborg, som skulle ledsage kongens båre fra Glücksborg til havnen i Flensborg.

Arnesen var én af de embedsmænd, som blev i deres embede, da Sønderjylland blev tysk. Protokollerne skulle dog føres på tysk og med gotiske bogstaver, og Arnesen skulle sværge den preussiske konge troskab. Han blev i embedet til 1868, hvor han blev afløst af herredsfoged Ludwig Daniel Wolfram Petersen. Han var søn af hofråd Joachim Petersen, som havde været i hertugens tjeneste, så dermed blev der knyttet en tråd til hertugtiden. Petersen fik dog kun rådighed over stueetagen, idet der på Palæets 1. sal var blevet indrettet bolig for en "amtstjener", som tillige var fangevogter. I en af Palæets sidebygninger var der nemlig blevet indrettet to arrester. Den 24.

Palæet set fra havesiden, før 1920. Postkort, udgivet af Fr. Biehl, Augustenborg.

juli 1877 blev herredsfoged Petersen tillige udnævnt til borgmester i Augustenborg. Han blev dog boende i Palæet.

Ved Petersens afgang som borgmester i 1890 blev Albert Christian Friedrich Wulff hans afløser. Nu var den gamle danske forvaltning med herredsfogder ophævet. I stedet blev et område på typisk et par sogne forvaltet af en såkaldt amtsforstander. De blev normalt udpeget efter indstilling af den lokale kredsdag (amtsråd), men i de meget dansksindede områder pegede kredsdagene på dansksindede, som myndighederne ikke ville have. I stedet udpegede man tysksindede embedsmænd til såkaldte kommissariske amtsforstandere. Den post fik Wulff, og oven i det blev han formand for menighedsrådet.

Ved Genforeningen i 1920 blev Wulff afløst af Carl Thomsen, der således blev den første folkevalgte borgmester i Augustenborg. Han var ugift og tog ophold i Palæet sammen med sine forældre. Han sad som borgmester i syv år, og da han gik af, var det slut med Palæet som administrationsbygning, da den efterfølgende borgmester valgte at flytte hele administrationen til sin privatbolig. Palæet blev herefter lejet ud til private.

Overlægebolig og fritidshus

Efter krigen i 1864 og Preussens sejr over Østrig i 1866 blev hertugdømmerne Slesvig og Holsten i 1867 inkorporeret i Preussen som en provins med navnet "Schleswig-Holstein". Ved prinsesse Auguste Victoria af Augustenborgs giftermål med kronprins Wilhelm (senere kejser Wilhelm 2.) i 1881 måtte augustenborgerne give afkald på alle eventuelle arverettigheder til området, men fik til gengæld formelt igen overdraget slottene i Augustenborg med Palæet, Sønderborg og Gråsten. Familien måtte dog fortsat ikke tage fast ophold på slottene. Slot og palæ i Augustenborg fortsatte som før – men altså formelt med hertugen som ejer.

Efter Genforeningen 1920 var hertug Ernst Günther ifølge Versaillestraktaten tvunget til at sælge sine ejendomme, som nu var beliggende i Danmark, til den danske stat. Efter intense forhandlinger blev salgsprisen fastsat til 3,5 millioner mark. For anden gang blev de augustenborgske slotte og godser således erhvervet af den danske stat for en betydelig sum. Og nu begyndte spørgsmålene at melde sig: Hvad skulle der fremover ske med de store bygninger?

Der fremkom forskellige planer for bygningerne i Augustenborg. Bl.a. var der på et tidspunkt tale om at anvende slottet som jysk universitet, men det blev dog ideen om at ombygge slottet til statshospital for sindslidende, som fik den endelige tilslutning, da der var stærkt brug for et sønderjysk statshospital. Landsdelens patienter var hidtil blevet indlagt i Ribe eller i Middelfart. Der forestod nu en større ombygning. Selve slottet og de tidligere marstalsbygninger blev ombygget til i alt otte afdelinger, men der opførtes også en række nye bygninger, især i den tidligere hertugelige frugthave øst for Palæet. Palæet og de omkringliggende bygninger blev ombygget til overlægebolig, et par lægeboliger, gartnerbolig og portnerbolig. Hospitalet åbnede officielt den 1. april 1932. De næste 38 år boede skiftede overlæger i det smukke hus, mens der var boliger for andre i sidebygningerne. I 1970 var det slut med Palæet som overlægebolig, idet de følgende overlæger foretrak at bo i private omgivelser uden for hospitalets område.

Palæet kom herefter til at stå ubeboet i nogle år.

I 1976 overtog det nye Sønderjyllands Amt hospitalet, og året efter, i 1977, blev Palæet indrettet som "fritidshus", hvor patienterne kunne komme og dyrke forskellige former for kreativ udfoldelse eller spil (billard, bordtennis). I parken blev der anlagt en minigolf-bane, og hospitalets bibliotek blev også flyttet hertil og fik plads på Palæets 1. sal. Fritidshuset fun-

Palæet set fra nordvest i 1920. Foto: Hugo Matthiesen.

gerede frem til 2002, hvor det blev lukket i forbindelse med en sparerunde, og så kom Palæet igen til at stå tomt.

I efteråret 2002 besluttede amtets psykiatriudvalg at udbyde Palæet og de omkringliggende bygninger til salg; evt. til en privat køber. Vurderingen lød på 10-15 millioner kroner. Disse planer blev mødt med en del modstand, ikke mindst blandt lokalbefolkningen, og blev da heller ikke til noget. I 2010 besluttede ejeren af hospitalet, nu Region Syddanmark, at hele psykiatrien skulle samles i et nybygget super-sygehus i Aabenraa. Den beslutning medførte, at Augustenborg Sygehus blev lukket 1. september 2015. Forinden var Palæet dog blevet overtaget af Sønderborg Kommune, der åbnede det for publikum som kunstcenter

Litteratur

H.P Nielsen: "Palæet i Augustenborg", i *Jens Raben – et mindeskrift*, Sønderborg 1960, S. 120-128.

Inge Adriansen & Peter Dragsbo: *Fem fyrsteslotte*, Sønderborg 2011.

Palæet set fra syd, ca. 1979.

Land Art-skulptur udført af Jørn Rønnau med inskriptionen "I Danmark er jeg født" efter H.C. Andersen. Skulpturen blev en slags signatur for Skulpturparken. Foto: Lars Tholander.

Da kuløren igen indtog Det Hvide Palæ

Augustiana 2009-19

Af Lars Tholander

Indvielsen af Augustiana Skulpturpark og Kunstcenter i Augustenborg foregik fredag den 29. maj 2009. Tidligere borgmester og formand for Sønderborg Kommunes Kunstfond, A. P. Hansen, bød velkommen. Blandt talerne var bl.a. regionsrådsformand Carl Holst og formand for Kultur og Fritidsudvalget i Sønderborg Kommune, Stephan Kleinschmidt. På dagen holdt man samtidig fernisering af en helt ny udstilling i kunstcentret.

Året forud havde tidligere borgmester for Augustenborg Kommune Aase Nygaard kontaktet A.P. Hansen. Hun spurgte, om han ikke havde en idé til en kulturel brug af dette smukke palæ, der sammen med hospitalet tilhørte Region Syddanmark, men i øvrigt stod tomt. A.P. kendte intet til palæet og tog derfor ud for at besigtige stedet. Der blev han forelsket i stedet, park og Det Hvide Palæ samt det røde, Prinsens hus.

A.P. gik nu i gang med at tænke tanker. Tankerne gik i retning af at få et samarbejde op at stå med et professionelt galleri, som kunne rykke ind i palæerne. Kommunen skulle fungere som mellemled mellem regionen, der ejede bygningerne, og galleristen. Juridisk var der nogle forhindringer, der skulle løses, for at kommunen kunne leje ud til en enkelt gallerist. Dette blev bl.a. løst ved, at galleriet virkede på stedet ti måneder om året og lade to måneder stå åbne til andre udstillinger og kulturelle formål. Samtidig fandt man et navn for kunstcenter og skulpturpark: Augustinana, foreslået af Jørgen Schmidt, Vester Sottrup.

Galleriejerne Mette Buhl og Uffe Larsen flyttede både deres galleri og skulpturpark til Augustiana. De nye rammer for kunstcenteret og skulpturparken var meget fornemme og stærkt medvirkende til galleriejernes beslutning om at flytte. A.P. Hansen udtalte "Det er intet mindre end et eventyr. Jeg har længe forsøgt at overtale Mette og Uffe til at åbne en filial i Sønderborgområdet, men jeg havde ikke drømt om, at de ville flytte både deres galleri og skulpturpark til området."

Symbolet for kunsten, der rykkede ind i palæet og den smukke skulpturpark, blev skabt af landskabskunstner Jørn Rønnau. Et stort dødt træ foran Augustiana blev omdannet til en Land Art skulptur, hvor Jørn Rønnau blev inspireret af H.C. Andersens kærlighedserklæring til det danske land og sprog, "I Danmark er jeg født", der blev indgraveret i træet. Sangen blev i sin tid skrevet i kølvandet på Treårskrigen.

Galleri Nørballe i Augustiana

Efter få år måtte galleriejerne Mette Buhl og Uffe Larsen opgive driften af kunstcenteret Augustiana pga. svigtende helbred. A.P. Hansen tog så i stedet kontakt til den farverige gallerist Kim Nørballe i Strib, som derefter flyttede sit *Galleri Nørballe* ind i Augustiana. Kim Nørballe, der har et stort internationalt netværk, inden for den kulturelle og kunstneriske verden, fik hurtigt trukket et publikum til Augustiana Kunstcenter og Skulpturpark. Med en smuk park ud til fjorden iklædt moderne skulpturer, der trak besøgende ind i Augustianas kunstfyldte sale, var nu en ny epoke startet.

Kim Nørballe formåede hurtigt at få Augustiana Kunstcenter til at blive ét af Sønderborg Kommunes kulturelle fyrtårne. A.P. Hansen fik et uvurderligt vigtigt samarbejde op at stå imellem Kim Nørballe og familien Ahlmann, der står for *NordArt* i Büdelsdorf. Familien har stærke bånd til Sønderjylland og ikke mindst til Sønderborg. NordArt sponsorerede hvert år udstillingen "Kinesiske Dage" og stillede jævnligt store skulpturelle værker til rådighed for udstilling i parken.

Land Art-skulptur af kunstnergruppen Azur, populært kendt som Den blå skov. Foto: Lars Tholander.

Skulpturparken strækker sig smukt fra palæet mod syd til Augustenborg Fjord, omkranset af et arboret af sjældne gamle træer, med slotsparken til den ene side og skoven med sine alleer på den anden side. Her blev der placeret skulpturer i harmoni med beplantningens ruminddeling og med respekt for en fri synsakse ud til fjorden. Kunstnere blev inviteret til at udstille skulpturer i parken under censur. Skulpturerne blev udskiftet løbende efter salg eller ny placering. NordArt supplerede med skiftende internationale skulpturer omkring palæerne, der understregede de kunstneriske ambitioner, palæernes aura udstrålede.

Et eksempel på projekter i skulpturparken er "Den Blå Skov", bestående af hundrede blå afgrenede træstammer. Det var en smuk Land Art skulptur udført af kunstner-gruppen AZUR (Vibeke Fonnesberg, Bente Sloth Møller, Alvaro Abreu og Lars Tholander). Den blev placeret nederst i parken og fortsatte på den anden side af fjorden og videre ud i verden. Den stod der i fire år og blev den mest fotograferede skulptur i parken.

Blandt de mange udstillinger i Palæet er der grund til at nævne "Nummereret og Håndsigneret". Det var den sidste store udstilling, som Kim Nørballe præsenterede i Augustiana Kunstcenter i sommeren 2017. Den omfattede grafikker og litografier af Picasso, Chagall, Miro og Georg Baselitz. Udstillingen kom i stand i et samarbejde med *Die Gallerie* i Frankfurt am Main. De godt 100 værker var håndsigneret og nummereret af hver kunstner, så hver kunstners fingeraftryk var i bogstavelig forstand på værkerne. Galleriejer Kim Nørballe var stolt og meget tilfreds med denne udstilling.

Augustiana Kunstcenter var ikke kun galleri og skulpturer. Workshops blev jævnligt afholdt, hvor internationale og danske kunstnere overnattede og regerede i Artist Residens i det røde Prinsens hus. Det var et kulørt kunstnerisk miljø, hvor mange kunstneriske udtryksformer kom til orde.

Kim Nørballe blev ofte i sin omgangskreds pga. galleriets omgivelser tituleret som "Slotsfruen". Omgangskredsen bestod af kendte kunstnere: musikere, sangere, skuespillere, forfattere og selvfølgelig billedkunstnere m.v. Det betød, at programmet ved ferniseringer ofte blev krydret med festlige underholdende indslag som ballet, sang, poesi, orkester og klovnerier. Ferniseringerne var populære og tiltrak altid et stort publikum.

At drive et internationalt galleri i Sønderjylland med succes er en vanskelig opgave, som forudsætter alsidige og spændende udstillinger samt en købedygtig kundekreds, som ofte kommer langvejs fra, samt engagerede og trofaste publikummer fra lokalsamfundet. Med en beliggenhed i Berlin, Hamburg eller København ville driften være mere sikker. Men her finder man ikke disse smukke rammer, og med den udfordring har Augustiana løst denne opgave og løftet det kunstneriske oplevelsesniveau i disse ni år.

Augustiana skabte også ringe i vandet. I de ni år, hvor Kim Nørballe drev sit galleri i Augustiana, voksede der en koloni af kunst op i Augustenborg. A.P. Hansen, der den gang var bestyrelsesformand for en lille amatørkunstnergruppe KunstPunkt, sørgede for, at denne forening kunne rykke ind i det gamle posthus i Augustenborg i 2010. I dag er der 225 kunstnere tilsluttet dette udstillingssted.

I 2013 blev der afholdt et vigtigt møde på Augustiana. Kim Nørballe, Birthe Anna Tordrup og Lars Tholander ønskede at samle et antal kunstnere under samme tag med deres værksteder i Augustenborgs gamle rådhus. Der blev lavet en projektbeskrivelse som fik navnet KunstVærket. I dag rummer KunstVærket 66 kunstværksteder og er samlingspunktet i Kunstkolonien Augustenborg med et støre netværk, der går langt ud over landets grænser.

Galleri Nørballe stopper i Augustiana Kunstcenter og Skulpturpark 2018

I 2015 overdrog Region Syddanmark hospitalets bygninger og Augustenborg Slot til staten, da psykiatrien flyttede til et nyt psykiatrisygehus i Aabenraa. Augustiana og Skulpturparken hørte under slottet og stod derfor også til salg. I 2017 besluttede Sønderborg Kommune at købe Augustiana og Skulpturparken.

Sønderborg Kommune besluttede samtidig at opsige samarbejdet med Kim Nørballe. Uden nye aftaler med kunstnerne til skulpturerne i parken skulle alle skulpturer være fjernet inden oktober måned. Alle skulpturer blev derfor fjernet. NordArt fra Büdelsdorf var de første, der sendte store lastvogne for at hente deres udstillede kunstværker

Parken blev tømt, og Sønderborg Kommune Kulturforvaltning investerede i en Masterplan, der blev udført af firmaet IN SITU. Desværre var kulturforvaltningen ikke interesseret i at indrage KunstVær-

PicnicKoncerten i 2018 var ét eksempel på samarbejde kunsthusene imellem. Efter nyheden om "En Søndag på Als'" konkurs kunne kunstkolonien i løbet af 14 dage byde velkommen til et stort publikum og en festlig eftermiddag i Skulpturparken med orkestret Jazzmood, Susanne Lana og tenor Jens Christian Wandt. Det var et engagement, som alsingerne tog til sig, og som siden er blevet efterspurgt. Foto: Lars Tholander.

ket og KunstPunkt nærmere i dette projekt, ud over, at alle interesserede blev inviteret til at deltage i en workshop. Masterplanen har store ambitioner, men det skal ses i forhold til, at der allerede de forrige ni år var opnået besøgstal på 30-40.000 om året.!

Det blev KunstVærket, der tog initiativet til at afholde en afskedsreception for Galleri Nørballe. KulturCafeen i KunstVærket var fyldt med gæster fra nær og fjern. Det gik hen og blev en festlig afsked. Kim Nørballe forlod Augustenborg med glade og stolte minder fra sine år i Augustiana.

IMAGINE 2019

Da Galleri Nørballe rykkede ud, kom Augustiana til at stå tomt, mens kommunen forberedte fremtiden. Efter et års tomhed i Palæet Augustiana og Skulpturparken anmodede KunstVærket og kunstnergruppen AZUR kulturforvaltningen om at lukke Augustiana op, så man kunne afholde en påskeudstilling i det tomme Augustiana samt fylde Skulpturparken op med installationer. Dette blev modtaget med velvilje. I Palæets stueetage udstillede VUK CUK fra Beograd Serbien Contemperary Art, og på første sal udstillede KunstVærket en meget omtalt og rost udstilling af Kunstkolonien Augustenborg. I Skulpturparken havde kunstnergruppen AZUR malet hele parken med store kulørte cirkler, der symboliserede de mange manglende skulpturer - derfor titlen IMAGINE. Det blev en publikums succes med over 3.000 besøgende.

Over de følgende sider præsenteres nogle af de mest markante udstillinger og events fra de ti år, denne artikel handler om.

Kim Nørballe ved afskedsreceptionen i KunstVærket. Foto: Lars Tholander.

Sam Francis 2013

Sam Francis betragtes som en af de førende kolorister i det tyvende århundrede og er bedst kendt for sine kæmpeværker. Hans teknik er inspireret af den japanske drypteknik Haboku. Det blev den største udstilling, kunstcentret nogensinde har hængt op på væggene. Man kan slet ikke overvurdere den betydning, Sam Francis har haft for moderne kunst. Han og Pollock dannede skolen for abstrakt kunst. Sam Francis er blandt andet er kendt i Danmark for at have udsmykket Louisianas koncertsal.

Sam Francis er født og opvokset i Californien. I årene 1950-57 boede han i Paris, hvor han blev accepteret som en del af de unge europæiske kunstneres avantgarde. Hans gennembrud i Amerika kom med deltagelse i udstillingen *Tolv amerikanere* på New York Museum Of Modern Art i 1956. I 1962 flyttede Sam Francis tilbage til Californien, hvor han åbnede et atelier i Venice i 1963.

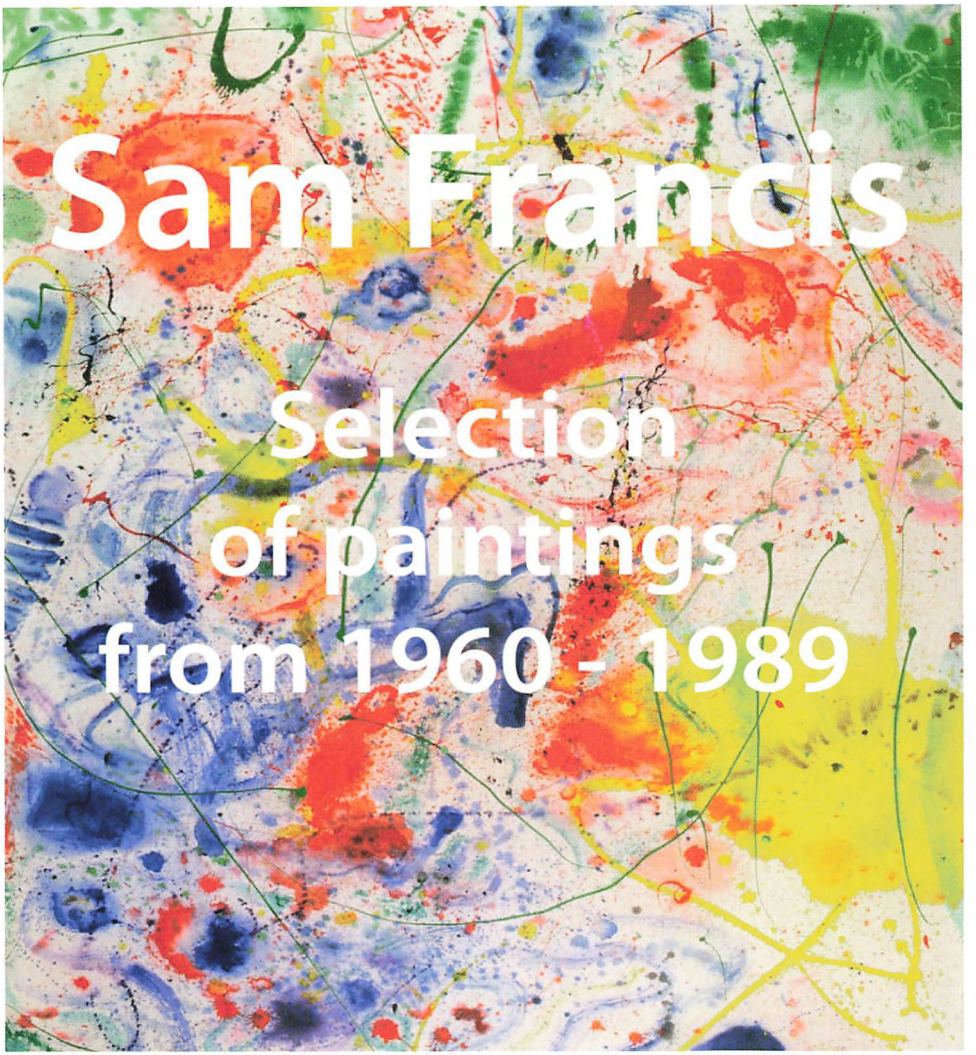
Ud over action painting, som Francis blev én af de vigtigste repræsentanter for, arbejde han også med andre teknikker som litografi, radering og monotypier. Hans beskæftigelse med grafisk kunst førte til nogle interessante eksperimenter i 1980'erne. Ekspressive kompositioner i flere dele med delvis løbende farver præger hans værker i disse år. Den sidste

Sam Francis i sit studie i Californien 1982. Fra kataloget for udstillingen.

periode i hans kunstneriske liv var præget af bestillinger på store vægmalerier. Sam Francis døde i Santa Monica, Californien i 1994.

Det var et stort arbejde at skaffe denne internationale kunstners værker til Danmark og Augustiana. Det blev en festlig fernisering, hvor parken blev inddraget med balletpigernes eventyrdans i et solbeskinnet forårsblomsterløv. Det var en fantastisk flot udstilling, der bød på 40 udstillede værker og tiltrak et stort internationalt publikum.

Katalogforside til Sam Francis-udstillingen på Augustiana.

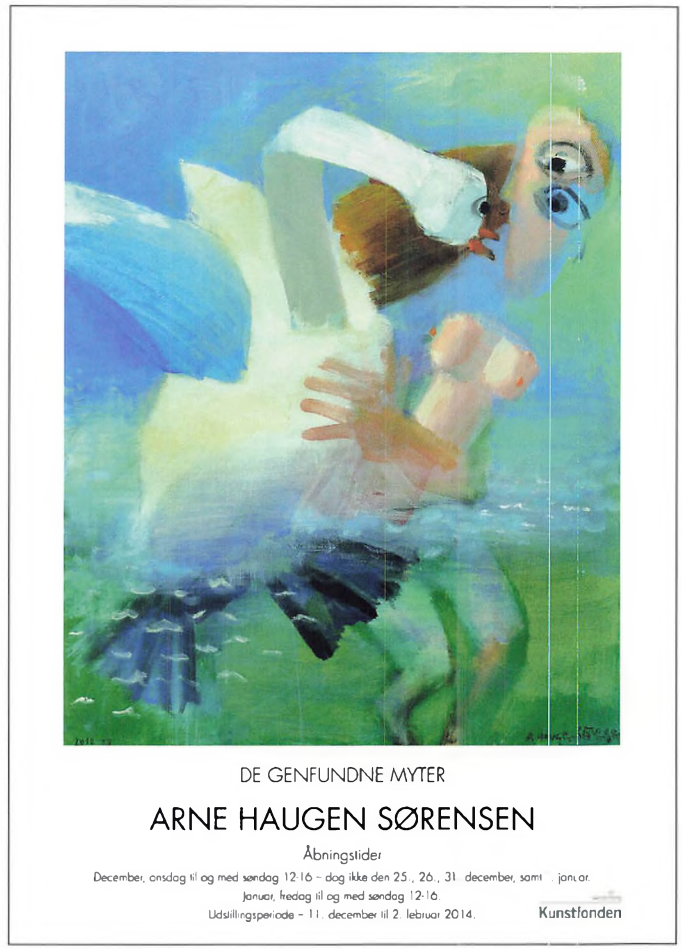
Arne Haugen Sørensen, 2013-14

I foråret 2012 blev Sønderborg Kommunes Kunstfond kontaktet af studiechef Edel Marie Thomsen, University College Syddanmark, med henblik på at få en udstilling af Arne Haugen Sørensens værker op at stå i Sønderborg. Kunstfonden blev meget interesseret i denne mulighed for udstille værker af en af Danmarks fremmeste nulevende kunstnere.

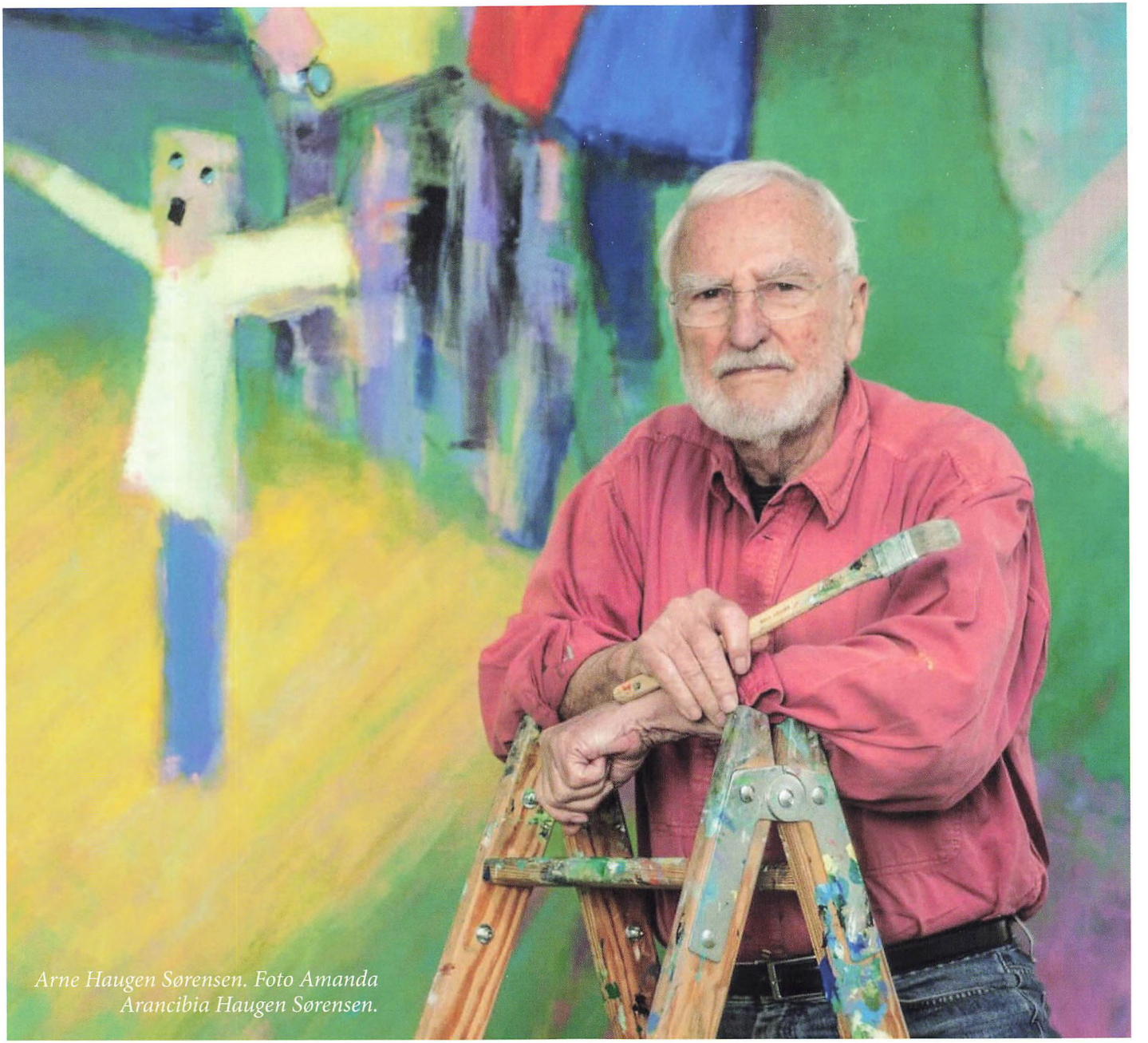
Arne Haugen Sørensen er stort set autodidakt og havde sin debut i 1953 på Kunstnernes Efterårsudstilling. Han har modtaget adskillige priser og hædersbevisninger, blandt andet Eckersberg Medaljen (1975) og Thorvaldsen Medaljen (1984); han er medlem af kunstnersammenslutningen Grønningen. Arne Haugen Sørensen er repræsenteret på de fleste danske kunstmuseer, men er også kendt for udsmykninger i en lang række danske kirker. Han har også lavet udsmykning i Indenrigsgården i Københavns Lufthavn (1989) og Folketeatret i København (1991). Statens Museum for Kunst har flere malerier af Haugen Sørensen. Udstillingen bestod af malerier og akvareller fra de seneste år med udgangspunkt i gamle myter, f.eks. Leda og Svanen.

Arne Haugen Sørensen er også kendt for sine religiøse billeder. Deres motiver spænder vidt; bl.a. Uddrivelsen af Paradiset, Abraham og Isak, Nadveren, Korsfæstelsen, Korsnedtagelsen og opstandelsen. Af Arne Haugen Sørensens alterbilleder kan 4 værker ses i Christianskirken i Sønderborg. Hans teknik er fri og hurtig med store og løse strøg. Arne Haugen Sørensens formsprog er med tiden blevet mere naturalistisk figurativt, om end hans dukkeagtige skikkelser til stadighed er umiskendelige.

Arne Haugen Sørensen bor og arbejder i sit atelier i Andalusien nær landsbyen Frigiliana.

Poster til Arne Haugen Sørensen-udstillingen i Augustiana.

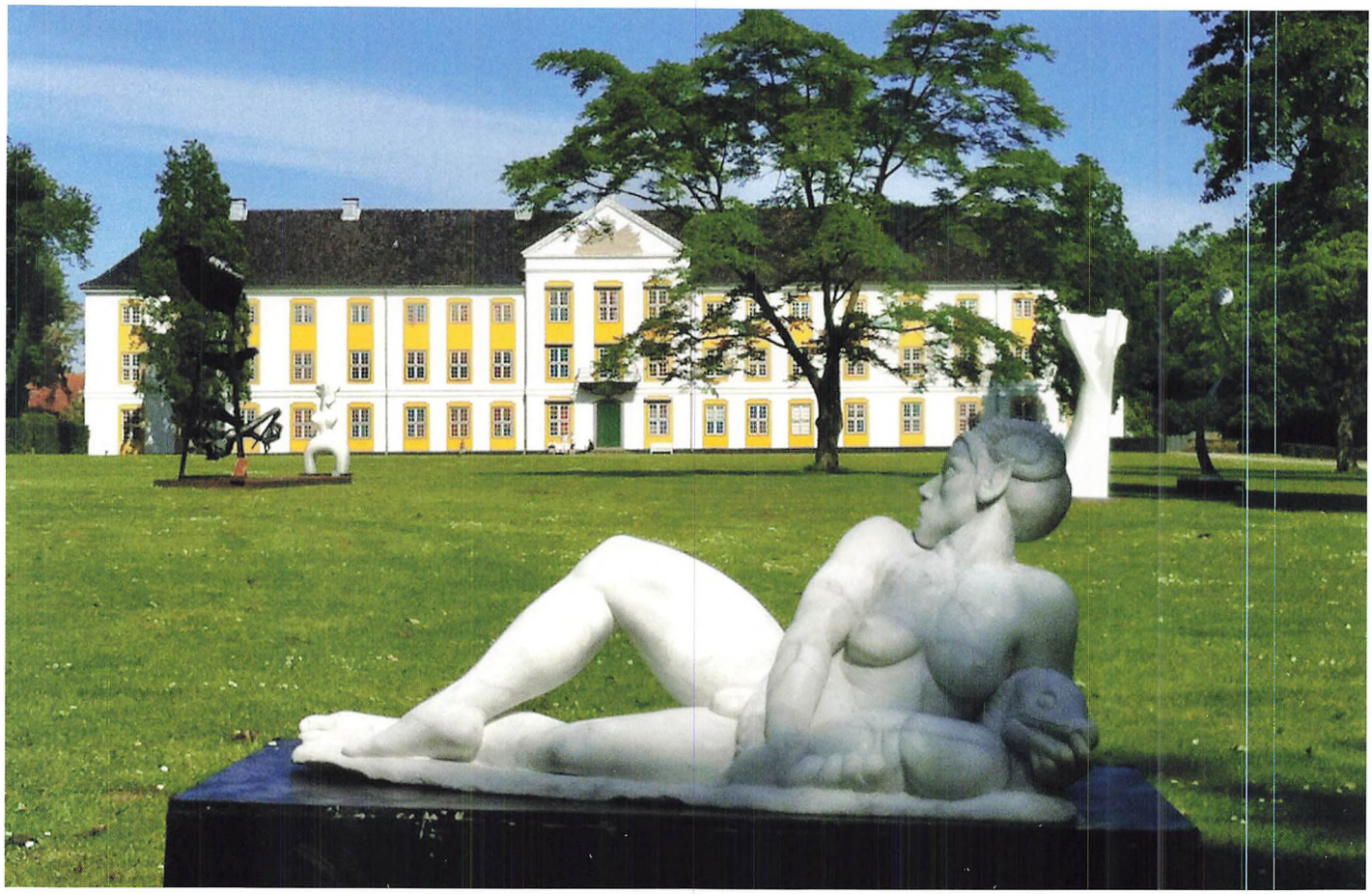

Arne Haugen Sørensen. Foto Amanda Arancibia Haugen Sørensen.

Skulpturfokus, 150 skulpturer i 100 dage, 2014

Dansk Billedhuggersamfund, der hvert andet år har afholdt Biennale i Kongens Have i København, udstillede deres 2014-Biennale i Slotsparken i Augustenborg ved Augustiana. Det var den hidtil største og smukkeste Biennale set i Danmark. Det var en succes med et utroligt stort publikum. Udstillingen fyldte også flere sale på slottet. I alt var det en virkelig stor begivenhed med 75 deltagende kunstnere.

Åbningen af Biennalen skete en solbeskinnet sommerdag med måske 1.000 fremmødte gæster. Foruden Dansk Billedhuggersamfund var også Galleri Nørballe Augustiana og NordArt Büdelsdorf og Sønderborg Kommune arrangører.

Skulpturen Daimon af Jerry Adder i slotsparken med flere skulpturer i baggrunden. Foto: Lars Tholander.

Katalogforside 150 skulpturer i 100 dage. Skulpturen i forgrunden er "Udfordring 2014" af Søren Schaarup. Foto: Patricio Soto.

"Åbent hjerte" af Prins Henrik, 2015

"Åbent hjerte" var titlen på en udstilling af Prins Henriks skulpturer og billeder i Augustiana i sommeren 2015. Kim Nørballe blev kaldt Prins Henriks gallerist. Det var noget af et scoop, at Kim Nørballe fik Prinsgemalen til Augustenborg. Det blev den eneste separate udstilling, Prinsen har lavet. Normalt udstillede han sammen med Dronningen. I skulpturparken og palæet udstillede Prinsen 49 skulpturer, som blev et tilløbsstykke i en sådan grad, at udstillingen måtte forlænges.

Under den officielle middag i forbindelse med udstillingen, rejste Prins Henrik sig og hævede glasset og sagde: "Gør mig den tjeneste at skåle med min

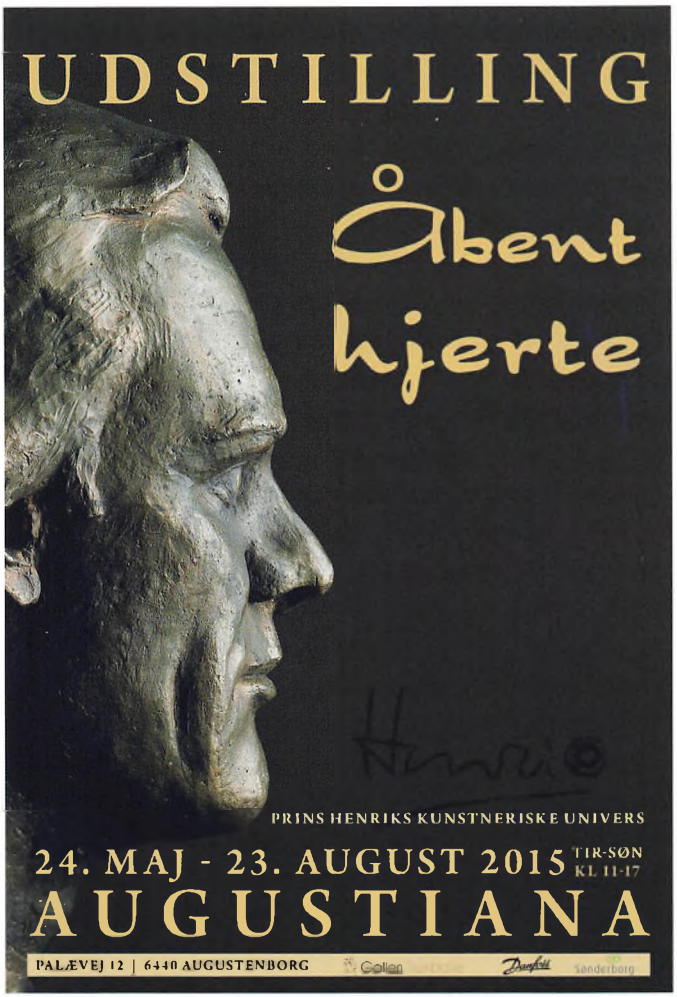

Prinsgemalen taler om sin kunst til Dronningen og Prinsesse Benedikte. Foto Claus Thorsted.

hustru - inspirationen til al min kunst", fortalte Kim Nørballe. Kim Nørballe har besøgt Prins Henrik både i hans værksted på Fredensborg og på Chateau Cayx.

I forbindelse med udstillingen på Augustiana blev der solgt 99 små bronzefigurer af Prins Henrik til fordel for Verdensnaturfonden. Figurerne blev revet væk, og Kim Nørballe har til dato ikke kunnet finde nogen, der har solgt dem videre.

I forbindelse med Prinsgemalens private fernisering blev der rejst en overdækket scene uden for verandadøren til Palæet. Her læste Prins Henrik sine digte op sammen med Ghita Nørby – han på fransk og hun på dansk. Selv i den stille, milde sommerregn var der samlet 600 mennesker her, og selv om kun få forstod fransk, var Prinsens digtoplæsning som malerier, fortæller Kim Nørballe. Til alles overraskelse læste Prinsen det første digt op på dansk, hvorefter Ghita Nørby genlæste på fransk. De sønderjyske kulturvenner mindes med glæde deres kunstelskende og inspirerende Kongelige Højhed, der nu er gået bort.

Plakat til udstillingen Åbent hjerte med værker af Prins Henrik. Foto: Søren Gylling.

Prins Henrik og Ghita Nørby læser digte op. Foto: Lars Tholander.

Det Hvide Palæ, 2019. Foto: Patricio Soto.

Augustiana Kunstpark & Kunsthal – en destination i sig selv

Af Hanne Lundgren Nielsen

Det Hvide Palæ er en kulturhistorisk og arkitektonisk perle ved Augustenborg Fjord med en lang og broget historie bag sig og en spændende fremtid foran sig.

Forfatteren Maria Helleberg beskriver i romanen *Kærlighedsbarn* palæets smukke rum som "kønne og af menneskelige dimensioner". Og sandt er det, at de højloftede rum med den prægtige udsigt over parken svøber sig roligt om enhver, der træder indenfor. Stedets ånd og historiens vingesus skaber en intim og behagelig atmosfære, og det er måske forklaringen på, at palæet udgør en velfungerende og unik ramme om den kunst, der nu fylder de herskabelige gemakker.

Palæet husede oprindeligt slægtninge til hertugerne af Augustenborg, der i flere århundreder regerede på slottet af samme navn. Det blev bygget ca. 1789-90 til hertug Frederik Christian 1.s datter, prinsesse Louise, og blev efter hendes død anvendt som enkesæde for den karismatiske hertuginde Louise Augusta. Palæet ophørte med at være bolig for hertugfamiliens medlemmer i midten af 1800-tallet og tjente derpå som embedsbolig for herredsfogeder, borgmestre og overlæger. I en 25-årig periode fungerede det som aktivitetshus for psykiatriske patienter fra statshospitalet på Augustenborg Slot, men det ebbede ud i starten af det nye årtusinde, hvor man begyndte at flytte psykiatrien til Aabenraa.

Det Hvide Palæ stod derefter tomt i nogle år, indtil Sønderborg Kommunes Kunstfond i 2008 lejede sig ind og banede vejen for det, der kom til at hedde Augustiana Skulpturpark og Kunstcenter. Efter i flere århundreder at have været forbeholdt de få, blev den prægtige bygning nu tilgængelige for den brede offentlighed.

Augustiana 2.0

I 2017 fik Sønderborg Kommune mulighed for at erhverve Augustiana-komplekset bestående af Det Hvide Palæ og Det Røde Palæ (prins Ærnils hus) med tilhørende staldbygninger og parkanlæg. Med købet af de over 200 år gamle fredede og bevaringsværdige bygninger samt det store parkområde forpligtede kommunen sig langt ud i fremtiden. Der var politisk enighed om, at kunsten fortsat skal være omdrejningspunktet, men også, at det skal ske i regi af en international og professionelt drevet – på sigt selvejende – kunstinstitution.

For at tilvejebringe et solidt arbejdsgrundlag for det videre arbejde, engagerede Sønderborg Kommu-

ne kunstrådgivningsfirmaet IN SITU, der fik til opgave at konkretisere visionerne og udforme en masterplan. Planen, der blev godkendt af byrådet i august 2018, beskriver en gradvis udvikling i fire trin, der ad åre skal realisere institutionens fulde potentiale.

Masterplanen beskriver endemålet med følgende ord: "Augustiana Kunstpark & Kunsthal skal fremover være en selvfølgelig attraktion at opsøge, når man besøger Sønderborg og omegn. På sigt en destination i sig selv". Ambitionerne er med andre ord tårnhøje. Den skarpsindige læser vil bemærke den lille navneændring - fra skulpturpark og kunstcenter til kunstpark og kunsthal. Den lille forskydning understreger den nye profil. Parken skal fortsat rumme skulpturer, både permanente og midlertidige, men den skal i højere grad udvikles til et dynamisk uderum, hvor flere kunstgenrer og -aktiviteter får plads. Med prædikatet 'kunsthal' skiftes den kommercielle gallerivirksomhed ud med non-profit udstillingsaktivitet.

Til at sikre implementeringen af masterplanen er der i opstartsfasen ansat en kunstfaglig uddannet kunstkonsulent i en tidsbegrænset stilling. Kunstkonsulenten har siden 1. maj 2019 stået for den daglige drift i samarbejde med en gruppe af engagerede frivillige.

Visionerne tager form

Augustiana Kunsthal flyttede for alvor ind i Det Hvide Palæ med den første udstilling 3. juli 2019. Siden har de tre sale en suite i stueplan rummet skiftende udstillinger. Fra juni 2020 er også 1. salen taget i brug. Statens Kunstfond har fra starten støttet udstillingsprogrammet og dermed løftet budgettet, men – og nok så vigtigt – også anerkendt Augustiana som en professionel platform for samtidskunsten i et hjørne af Danmark, hvor der er langt til lignende tilbud. Programmet består af 6-8 årlige udstillinger med samtidskunst skabt af akademiuddannede eller på anden vis professionelle kunstnere. Kunstnerne er en blanding af unge talenter og mere etablerede navne. I 2020 startede udstillingsåret således med en præsentation af helt nyuddannede kunstnere fra Det Kgl. Kunstakademi i København. De tre kunstnere Gilbert Gordon, Mia Line og Emilia Bausager viste ikke blot deres afgangsprojekter, men tog også den lange vej fra København for at møde interesserede og overvejende lokale gæster til Artist Talks.

Senere på året satte Mette Winckelmann huset på den anden ende med *LAILA UTI*, en totalinstallation, der blandede maleri, tekstilobjekter, arkitektur og lyd. Udstillingen blev bygget op omkring 3 meter høje vægmoduler, der tilsammen dannede et labyrintisk forløb igennem de fornemme sale.

Mette Winckelmann er et etableret navn og en internationalt anerkendt kunstner med et imponerende CV og et stort netværk. Samarbejdet med hende har betydet, at flere i kunstmiljøet har fået øjnene op for den platform, som Augustiana nu tilbyder samtidskunstnere. For Mette, som er født og opvokset i Guderup, var præsentationen på Augustiana en mulighed for at udstille på sin hjemegn.

Silas Inoues æstetiske og tankevækkende udstilling *eat & become* er eksemplarisk for ambitionen om at vise toneangivende og eksperimenterende samtidskunst. Den rummede værker med organisk materiale, bl.a. skimmelsvampe, sukker og fritureolie, iscenesat i smukke montrer, som både spillede med

og mod udstillingsrummenes parketgulve og panelvægge. Positive anmeldelser i JyllandsPosten og Politiken tiltrak især de meget kunstinteresserede, men når udstillingen er kunsthallens til dato mest velbesøgte, hænger det utvivlsomt også sammen med, at den blev vist sommeren 2020, hvor rekordmange turister besøgte Sønderborg og omegn.

Ifølge masterplanen skal Augustiana "profilere sig på stedsspecifik samtidskunst, der kan bringe de unikke rammer i spil". Kunsten skal interagere med omgivelserne eller tage udgangspunkt i lokale forhold, det være sig beliggenheden, naturen, arkitekturen eller historien. Denne ambition blev bl.a. indfriet med udstillingen *Herbarium – en samtale med planter*, som var på programmet i efteråret 2020. Kunstner og designer Cecilia Westerberg flyttede i sommeren 2020 ind i Augustianas kunstnerbolig og tilbragte tre dage med at indsamle planter fra kunstparken og nærområdet. Blomster fra vejkanterne i Augustenborg blev siden omdrejningspunktet for en smuk visuel fortælling om og med planter. Et andet eksempel på det stedsspecifikke greb er Fie Norskers historiefortællende akvareller inspireret af gamle sagn fra Als, som blev vist parallelt med planteudstillingen.

Kunstpark

Profilen i parken er også den stedsspecifikke samtidskunst med taktile og sanselige kvaliteter.

Skulpturparkens transformation til kunstpark markeres tydeligst med den kunstinstallation, som i september 2020 blev opført ved Det Hvide Palæs vestvendte gavl. *I'll be Your Mirror* er skabt af den internationalt anerkendte kunstner Mikkel Carl specielt til Augustiana. Værket, der består af aluminiumsplader bemalet med kobbermaling, er udformet som to cylinderformer, som griber ind i hinanden og efterlader to åbninger, som parkens besøgende kan

Silas Inoue: Infrastructure, 2020. Akryl, træ, silikone, skimmelsvamp, bronze, beton. Foto: Søgaard Film.

passere igennem. Den stramme geometriske form aftegner set fra oven en slags uendelighedstegn – som også Sønderborg Kommunes logo gør det. Flere permanente værker og temporære projekter er på tegnebrættet godt hjulpet på vej af Fabrikant Mads Clausens Fond, som støtter kunstparkprogrammet i en treårig periode.

Fie Norsker genopliver i sine fabulerende og sirligt malede akvareller en svunden tids folketro og giver den et nutidigt og fascinerende visuelt ansigt. I akvarellen 'Den sorte dame' tager hun afsæt i et gammelt sagn fra Als. Kunstnerens eget foto.

Formidling og kommunikation

Formidlingsaspektet er for alle kulturinstitutioner vigtigt, men ekstra vigtigt, når emnet er samtidskunst af den mere eksperimenterede slags. På Augustiana prioriteres mødet mellem kunstnerne og publikum i form af Artist Talks og workshops. En gang om måneden inviteres til TirsdagsTRÆF, hvor den aktuelle udstilling eller et enkelt værk præsenteres af kunstneren selv eller af kunstkonsulenten. Stedets profil understøttes derudover af en stringent visuel identitet og en aktiv, overvejende digital kommunikationsstrategi.

Fremtiden

Byrådet har sikret en grundfinansiering til og med 2022, og derefter er det planen, at Augustiana omdannes til en selvejende institution. Inden for de kommende år skal institutionen vise sit værd og gradvis øge aktivitetsniveauet, inddrage flere dele af bygningsmassen og styrke formidlingen overfor især børn og unge.

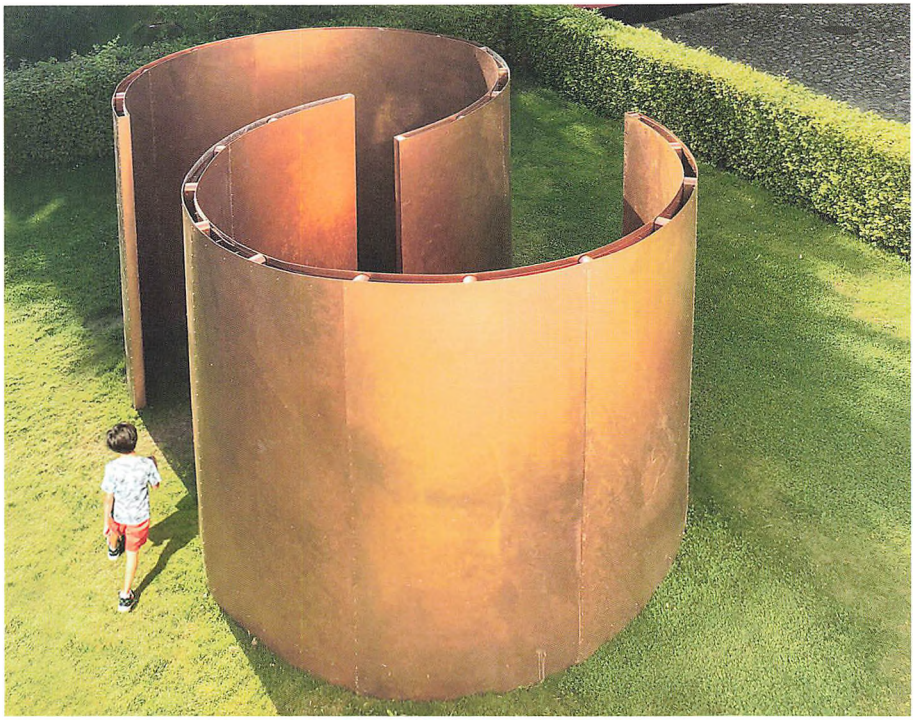
Fredningsværdierne er i hovedtræk intakte, men på sigt skal bygningerne nænsomt renoveres og tilpasses kunstinstitutions behov. Slots- og kulturstyrelsen støtter udarbejdelsen af en handlingsplan, som kan prioritere indsatsen.

Kunsthallen har til huse i Det Hvide Palæ, mens de øvrige bygninger i større eller mindre grad bruges til sideløbende aktiviteter. Det Røde Palæ har indtil

videre kun været brugt til en enkelt udstilling, men vil i 2021 huse flere udstillinger som supplement til hovedprogrammet. Lokalerne trænger dog til en opgradering, før det fulde potentiale kan realiseres. I staldbygningen direkte over for Det Hvide Palæ er der i den ene halvdel indrettet fire sengepladser, som kunsthallens kunstnere benytter i forbindelse med projekter, fx når de opsætter udstillinger eller kunstværker. Det er tanken, at ordningen på sigt udvikles til et egentligt 'Artist in Residence' program. I den bygning, som går under navnet Kartoffelhuset, er det planen at skabe arbejdende værksteder for de lidt tungere kunstneriske discipliner, såsom bronzestøberi og stenhuggeri. Atelierfællesskabet Kunst-Værket i Augustenborg har stiftet en forening, som er primus motor i arbejdet med at få realiseret denne vision.

Etableringen af en restaurant eller café er et stort ønske og afgørende for, at Augustiana kan tiltrække flere besøgende. Endnu er der ikke taget tiltag i den retning, men i sommeren 2021 skal der forsøgsvis etableres et pop-up tilbud af en art.

Med andre ord er det ikke blot lokalerne i Det Hvide Palæ, der er "kønne og af menneskelige dimensioner". Det er ambitionerne også. Meget skal endnu gøres, opgaven er stor og perspektivet langsigtet, men Augustiana Kunstpark & Kunsthal skal nok blive "en destination i sig selv". Bare vent og se.

Mikkel Carl: I'll be Your Mirror, 2020. Aluminium, træ og kobbermaling. Kunstnerens eget foto.

Turdeltagere på vej ind på Gammel Estrup under Djurslandsturen. Foto: Jens Madsen.

Historisk Samfund for Als og Sundeved 2019

Af Frede R. Tychsen

Det har igen været et begivenhedsrigt år for Historisk Samfund for Als og Sundeved. Vi har fortsat med traditionsrige aktiviteter i form af foredrag og rejser, og vi glæder os over god tilslutning. Ja, ét arrangement havde så stor søgning, at vi ligefrem måtte sige nej til de fleste, som gerne ville have været med, men dem håber vi at tilgodese senere. Vi har også udgivet en årbog. Ganske vist må vi indrømme, at den først kom lige efter nytår, men det var fordi den var knyttet til museets nye store udstilling, som først åbnede i januar 2020. Jeg tror og håber, at medlemmerne har tilgivet forsinkelsen, for mange har udtrykt glæde over den bog, de fik. Bogen er et udtryk for vort tætte samarbejde med museet, som heldigvis fortsætter og udvikler sig i en god gænge.

Foredrag

D. 23. april havde vi en aften på Sandbjerg Slot, hvor Carsten Porskrog Rasmussen viste rundt både i parken og i selve slotsbygningen. Efter kaffen holdt Carsten foredrag om Sandbjergs historie og betydning for Als og Sundeved. I 1564 overdrog Kong Frederik d. 2. egnen til sin bror, hertug Hans den Yngre, der grundlagde Sandbjerg herregård nogle år senere. Han byggede en dæmning ud mod Alssund, hvorved Møllesøen opstod. Vandmøllen var i drift indtil 1916, da den brændte, og resterne kan ses endnu. Da hans efterkommer, hertug Christian Adolf gik konkurs i 1667, overgik godset til Kronen, men blev efter få år solgt til amtmand Conrad Reventlow i Haderslev. Én af hans efterkommere byggede det nuværende palæ i 1788. Slægten Reventlow ejede godset helt frem til 1930, hvor det blev solgt til overretssagfører Knud Dahl og hans hustru Ellen, født Dinesen og søster til Karen Blixen. Efter Knud Dahls død åbnede Ellen Sandbjerg for kulturpersonligheder og videnskabsmænd, og i 1954 skænkede hun godset til Århus Universitet, der bruger stedet som kursusejendom. Da der kun kan være 100 personer i foredragssalen på Sandbjerg, var vi nødt til at tage imod tilmeldinger. Interessen for arrangementet viste sig at være så stor, at der meldte sig næsten 300, så vi måtte desværre afvise mange. Derfor blev det besluttet at gentage arrangementet.

Det næste foredrag fandt sted d. 6. november, hvor museumsinspektør Henrik Skov Kristensen, Frøslevlejrens Museum fortalte om sine to bøger. I 2011 udgav han bogen *Straffelejren – Fårhus, landsforræderne og retsopgøret*. Hans afdækninger gav anledning til en del debat vedrørende det tyske mindretals

forhold under og efter besættelsen. I 2018 blev den fulgt op af endnu en bog, *Gerningsmænd eller Ofre*, hvor han uddyber sine forskningsresultater. Henrik Skov Kristensen fortalte om hvordan det lejranlæg, der var oprettet i 1944 som en fangelejr for det tyske sikkerhedspolitis fanger, fortrinsvis personer fra den danske modstandsbevægelse, efter 5. maj 1945 hurtigt blev omdannet til en interneringslejr og senere til straffelejr for landssvigere, fortrinsvis personer fra det tyske mindretal. Den lejr, der under besættelsen blev kaldt Frøslevlejren, blev nu efter krigen kaldt Fårhuslejren. Henrik Sov Kristensen kom også ind på de kontroversielle forhold omkring retsopgøret, og han fortalte om det tyske mindretals selvforståelse over tid, helt op til i dag.

Årbog

Årbogen 2019 blev lidt forsinket. Det skyldes, at den er en særudgave af en ledsagebog, som museet har udgivet i forbindelse med udstillingerne om tiden 1920 – 2020, som blev åbnet d. 17. januar. Bogen dækker Sønderjyllands historiske udvikling fra 1848 til 2020. Man kan tage den med og bruge den, når man besøger udstillingerne på Sønderborg Slot. For hvert afsnit er der en historisk indledning, hvorefter der følger billeder af en række markante genstande i udstillingen, og en fortælling om den historie, de repræsenterer. Teksten er skrevet af Carsten Porskrog Rasmussen. Det er mit håb, at medlemmerne er glade for bogen. Jeg synes, at vi kan være glade for at museet nu kan fremvise en udstilling, der beskriver historien helt frem til i dag. De historiske begivenheder 1920 -2020 har jo i høj grad været med til at forme vores identitet. Når man går rundt derinde, kan man godt komme til at tænke, at det er en del af én selv, der er kommet på museum.

Ture

I lighed med de foregående år har vi også i 2019 gennemført ture til ind- og udland. Den første tur den 12. – 19. juni gik til Estland, hvor vi var med til at fejre 800-året for Dannebrog, der ifølge myten faldt ned fra himlen d. 15. juni 1219 i Lyndanisse under Valdemar Sejrs felttog i Estland. Valdemar Sejr tog flaget til sig, og gjorde det til Danmarks nationalflag, og det er i dag det ældste nationalflag, som stadig bruges. 39 medlemmer startede om morgenen d. 12. juni fra Sønderborg Slot og kørte i bus den lange vej til Linköping i Sverige, hvor vi overnattede. Næste formiddag kørte vi til Stockholm, hvor vi overværede vagtskiftet på kongeslottet. Vi spiste frokost og havde lidt tid på egen hånd, inden vi gik om bord på færgen, der sejlede os til Estlands hovedsted Tallin, hvor vi ankom om morgenen på dag 3. Efter en byrundtur besøgte vi havnemuseet, der bl. a. rummer den estiske flådes stolthed, ubåden Lembit, som blev bygget i 1936. Turen gik derefter til vores hotel i den gamle bydel. Tallins historiske centrum er omgivet af en bymur, og den er bilfri, så der hersker en helt unik stemning.

Dag 4 var den 15. juni. Vi stod på havnen og vinkede med flag, da Dronning Margrethe gik i land samtidig med, at Dannebrog dalede ned fra himlen med faldskærm. Efter frokost var der optræden og underholdning på byens torv, hvor dronningen også var til stede, og om aftenen var vi til gallakoncert i Hall

of Estonia. Den blev indledt med taler af den estiske præsident og dronning Margrethe. Der var både et estisk og et dansk sangkor, og orkesteret bestod af både estiske og danske musikere. Dag 5 blev indledt med en festgudstjeneste, som også blev overværet af dronning Margrethe, hvorefter vi besøgte Besættelsesmuseet med minder fra den sovjetiske tid. Dag 6 besøgte vi den olympiske landsby i Pireta, hvor sejl-

Dronning Margrethe modtages af Estlands præsident Kersti Kaljulaid på havnen i Talinn 15. juni. Deltagerne i turen til Estland fik lejlighed til at overvære både denne modtagelse og andre officielle begivenheder på det, der ifølge myten, er 800-årsdagen for, at Dannebrog faldt ned fra himlen i Talinn. Foto: Jens Madsen.

regattaerne blev afholdt i forbindelse med OL i 1980. Vi besøgte et gårdmejeri, hvorefter vi kom ind på den danske ambasade. Her fik vi fortalt om forholdet mellem Danmark og Estland og de udfordringer Estland har haft under og efter sovjetstyret. Esterne gør, hvad de kan for at orientere sig mod Europa. De er meget bevidste om, at de er medlem af NATO og EU, men deres problem er, at ca. 24% af befolkningen er russere, og de trækker i den anden retning. Efter på dag 7 at have besøgt en stor sangfestivalplads med plads til 200.000 mennesker, gik vi ombord på færgen, der sejlede os til Stockholm, hvor vi ankom dag 8 om formiddagen. Derefter gik turen den lange vej tilbage til Sønderborg. Vores guide var Klavs Verholt

Turdeltagere på Fredericia Vold. Foto: Jens Madsen.

fra Odense, som er historiker med speciale i de baltiske lande, og foruden ham var turlederne Henning Jebsen og undertegnede.

Den næste tur var en endagstur, som fandt sted d. 22 juni, og som gik til "Fæstningsbyen Fredericia". På vej i bussen fortalte Henning Ladefoged Sørensen om fæstningens historie med særlig vægt på de slesvigske krige. Fæstningen var krigsskueplads både i treårskrigen i 1848, hvor de danske tropper besejrede slesvig-holstenerne, og i 1864, hvor de danske tropper efter nederlaget på Dybbøl måtte rømme fæstningen. Turen var en slentretur inden for volden med stop bl.a. ved Mosaisk Begravelsesplads på Vester Voldgade, monumentet for oberst Lunding på Danmarks Bastion, den tidligere Bülows Kaserne og Den reformerte Kirke. Efter frokost gik turen videre gennem de snorlige gader til flere oplevelser inden eftermiddagskaffen på Hotel Gammel Havn. Det blev til en gåtur på i alt 7,7 km., så man var godt trætte på busturen på vej tilbage til Sønderborg. 42 medlemmer deltog i turen, der blev ledet af Henning Ladefoged Sørensen, Poul Callesen og Jens Verner Nielsen.

Den tredje tur var en tredagstur, der fandt sted den 20. til d. 22. august, og som gik til Djursland. 56 medlemmer kørte af sted i bus, og efter en kaffepause var første stop Clausholm Slot, hvor man fik en rundvisning. Turen gik videre til Voldum Kirke, og videre til Mols, hvor Agri Bavnehøj og Poskær Stenhus blev besøgt, inden turen gik til Fuglsøcenteret, hvor man blev indkvarteret. Første besøg på dag 2 var Herregården Gammel Estrup, som både rummer herregårdsmuseum, Det Grønne Museum samt Center for Herregårdsforskning. Efter en rundvisning og frokost gik turen til Auning Kirke, og besøg på herregårdene Løvenholm og Mejlgård, hvor man kiggede på bygningerne udefra og hørte historien, og videre til Sostrup Slot, hvor man fik en rundvisning. Turen gik videre forbi Katholm og Rugård tilbage til Fuglsøcenteret. Næste morgen blev bussen pakket, og man kørte til Rosenholm Slot, hvor man fik en rundvisning. Derefter fortsatte vi til Hornslet Kirke.

På hjemvejen tog man en afstikker til Fjordenhus, den nye ikoniske bygning på Vejle havnefront, tegnet af den verdenskendte kunstner Olafur Eliasson, inden man ankom til Sønderborg sidst på eftermiddagen. Turen blev ledet af Sigga Henriksen og Jytte Urban, og Tom Specht var guide.

Normalt har vi tredagsturen i forsommeren, endagsturen midt på sommeren og syvdagsturen sidst på sommeren. I år byttede vi rundt fordi syvdagsturen jo skulle være i Estland d. 15. juni til Valdemarsdagen, og tredagsturen kom så i august i stedet. Det viste sig at være en succes, idet tredagsturen fik mange flere tilmeldinger end normalt.

Samarbejdet med museet

Vi har i år givet økonomisk tilskud til museet på i alt kr. 58.820. Pengene er gået til køb af et maleri af Saxo M. Wiegel, som skildrer en situation fra Skanse 6 på Dybbøl Banke d. 16. april 1864, og nyt udstyr i Riddersalen i form af nyt lærred, projektor, computor og en optimering af lydanlægget. Vi kan nu glæde os over, at forholdene i Riddersalen er så optimale, som de kan blive. Det er jo væsentligt, når vi arrangerer foredrag.

Da det nye Museum Sønderjylland begyndte for to år siden, og Sønderborg Slot ophørte at være et

selvstændigt museum, og det hele nu skulle styres fra Haderslev, må vi nok sige, at vi var skeptiske. Vi havde svært ved at se, hvordan vores forening kunne passes ind i den nye struktur. Men et gammelt ord siger jo, at "samtale fremmer forståelsen". Sidste år kom det nye Museum Sønderjylland med et oplæg til, hvordan samarbejdet med de ni venneforeninger skulle køre. Stort set så det godt ud, men der var nogle ting, specielt vedr. foredragene, vi gerne ville have præciseret. Vi har nu haft en forhandling med Museum

Saxo M. Wiegell: "Erindring fra skanse 6 i Dybbølstillingen, 16. april 1864", som museet i 2019 købte med støtte fra Historisk Samfund for Als og Sundeved. Wiegell deltog som frivillig i krigen. 1868-72 blev han uddannet på Kunstakademiet i København, og i 1873 malede han dette billede, der forestiller en stille stund to dage før slaget på Dybbøl. 1876-79 var Wiegell medarbejder ved et socialistisk blad. Efter en fængselsstraf i 1879 valgte han at udvandre til Amerika.

Sønderjylland vedr. arrangementer på Sønderborg Slot. Hvor museum og forening de sidste to år har arrangeret foredrag hver for sig, og derved i nogen grad konkurreret med hinanden, vil vi fremover som hovedregel samarbejde. Det bliver stadigvæk gratis for vore medlemmer og medlemmer af Museumsklubben at gå til foredrag, hvorimod de, der ikke er medlemmer skal betale entré. Der bliver også arrangeret byvandringer, hvor vore medlemmer har gratis adgang. Men det bliver stadigvæk mulighed for begge parter at arrangere hver for sig. F. eks. afholdes historiefestivalen af MSJ alene, og vore medlemmer skal da betale entré.

I 2019 var det 100 år siden, at hertug Ernst Günther af Augustenborg, som dengang ejede Sønderborg Slot, stillede slottet gratis til rådighed for, at der kunne indrettes museum. Foreningen blev stiftet i 1908 som en sindelagsneutral forening. Det første sted, man havde museum, var et lejet værelse på første sal på Hotel Prinz Heinrich i Store Rådhusgade 3. Man averterede efter effekter både i Dybbøl-Posten og Sonderburger Zeitung, og det varede ikke længe, før man havde en stor samling. Hotel Prinz Heinrich var tilholdsstedet for det tyske borgerskab og officerer fra garnisonen på Sønderborg Slot. Det blev lidt for meget for nogle dansksindede, som forsøgte at etablere et alternativt museum på Dybbøl Mølle, men det fik ikke tilstrækkelig folkelig opbakning. Værelset i St. Rådhusgade blev hurtigt for lille, og 1910 flyttede museet til tre værelser på 1. sal i det nyopførte Menighedshus, som ligger på hjørnet af Kaiser-Wilhelm-Allee og Bismarckstrasse, det nuværende Kongevejskryds. Både forening og museum fik nu større og større opbakning. De nationale spændinger skulle ikke stå i vejen for at sikre og bevare den fælles hjemstavns fortidsminder. I 1918 var pladsbehovet blevet så stort, at man lejede en villa på Asylvej 7, hvor man indrettede museum i to etager. Da tilbuddet fra hertug Ernst Günther kom, var foreningens kasse tom, og man havde ikke mulighed for at tage imod det. Men efter genforeningen i 1920 overtog den danske stat slottet, og foreningen overdrog vederlagsfrit museet til Sønderborg Amt. Nu var de rigtige rammer etableret. Museum og forening har hele vejen kørt et tæt parløb, og indtil ca. 1950 tog foreningen aktivt del i driften af museet. Strukturen i museumsvæsnet er jo en hel anden i dag end det var dengang. I dag er museet en del af Museum Sønderjylland, som er en forskningsbaseret institution, der skal leve op til en række lovkrav. Men hvis vi sammenligner museet på Sønderborg Slot med tilsvarende museer andre steder i landet, så er vi absolut i Superligaen.

Afslutning

Til slut vil jeg sige tak til bestyrelsen. Jeg synes, at vi har en rigtig god bestyrelse med et godt samarbejde. Den flade ledelsesform, vi har, gør jo at alle har et arbejdsområde, og det fungerer godt. Tak til Carsten Porskrog Rasmussen for et godt samarbejde, tak til Hanne Thrane, som hjælper os, og er ambassadør for os i slotsbutikken, tak til Bjarne Andersen for veludført arbejde som forretningsfører, og ikke mindst tak til alle medlemmer for jeres opbakning om Historisk Samfund for Als og Sundeved.

Håndværker Morten Lund monterer det omstridte tosprogede byskilt fra Haderslev i den nye udstilling. Skiltet blev sat op i 2016, men blev kort efter revet ned af anonyme personer. Borgmesteren valgte, at det ikke skulle op igen. Museet bad så om at få det til samlingerne, og nu er det del af de nye historiske udstillinger.
Foto: René Rasmussen.

Sønderborg Slot 2019

Af Carsten Porskrog Rasmussen

2019 var et specielt år. Udadtil lignede det et lidt rutinepræget år, mens museet og det ganske Sønderjylland samlede kræfter til det planlagte store jubilæum i 2020. Jeg blev flere gange spurgt: "I får vel travlt til næste år?". Så havde jeg lyst til at svare: "Ja, men forhåbentlig ikke mere, end vi allerede har". Travlheden havde nemlig i den grad grebet os i 2019, for museet skulle have en hel række store satsninger klar til 2020. Da de mest markante alle skulle lanceres i januar, var 2019 det år, hvor vi arbejdede intenst på at få det hele klar, men ikke kunne nyde og dele resultatet endnu. Fortællingen om resultaterne må derfor også vente til næste beretning. Men ved siden af de store projekter gik mange ting deres vante gang. Museet holdt åbent, vi holdt foredrag, skrev artikler og bøger og tog imod genstande. Faktisk blev det slet ikke til så lidt.

Udstillingsarbejde og andre 2020-projekter

I løbet af 2019 tog vores nye permanente udstilling om Sønderjylland fra Genforeningen til 2019 for alvor form. Arkitekttegninger blev efterhånden til montrer og andre opbygninger, og skridt for skridt blev de fyldt med genstande og tekstskilte. De digitale elementer blev færdige, og de fleste blev monteret. Oven i det arbejdede vi på den ledsagebog, som skulle beskrive både de nye udstillinger og de historiske udstillinger på etagen under – den ledsagebog, som blev årbog for Historisk Samfund for Als og Sundeved 2019. Der var meget travlt i lang tid. Håndværkere, samlingsfolk, rengøringspersonale og museumsinspektører var i sving på hver deres måde, og det samme var eksterne leverandører og håndværkere. Vi var ikke færdige, da vi tog på juleferie, men vi var langt. Og vi glædede os til at kunne vise resultatet frem.

Udstillingen var langt det største projekt, der blev arbejdet på i Sønderborg, og det var samtidig også hele Museum Sønderjyllands største satsning til 2020, men langt fra den eneste. Ved et par andre store satsninger kunne man virkelig mærke, at hele Museum Sønderjylland nu arbejder på tværs. Den ene er en formidlingsbus, der skulle ud at køre i 2020, det andet et populært magasin med historier om genforeningen. Forberedelserne til at sende bussen af sted gik på tværs af flere fagligheder og hele Sønderjylland, og magasinet var alle Museum Sønderjyllands historikere stærkt engageret i. Det er skrevet af os plus nogle gode faglige venner fra det øvrige Sønderjylland.

Slipover med kvindetegn fra 1970´erne, strikket af Dorte Tange til veninden Jytte Marquardt, som bar den ved dimissionen fra gymnasiet i Aabenraa i stedet for den traditionelle hvide kjole.

Men ud over vore egne projekter kunne vi mærke, at mange andre også forberedte 2020 – og i den anledning trak kraftigt på museets medarbejderes ekspertise og dets samlinger. Journalister fra TV, radio og den trykte presse ringede og kom på besøg, og andre museer og institutioner ville gerne låne genstande. Vi har bidraget rigtig meget – men også måttet sig nej til en del ønsker og ideer, når vi ikke kunne finde flere timer.

Midt i denne travlhed var det en glæde at mærke, at der var så stor interesse for Genforeningen. Da jeg for nogle år siden havde fornøjelsen af at lave et digitalt undervisningsprojekt om 20 højdepunkter i Sønderjyllands historie sammen med HistorieLab i Jelling, var én af ideerne, at de unge skulle rangliste begivenhederne. Det samlede resultat var, at Genforeningen var den vigtigste af alle. Det er ikke noget dårligt valg. Genforeningen er vigtig, og derfor var det glædeligt, at interessen var så overvældende, skønt det ikke altid var muligt at over- og imødekomme alle henvendelser.

Samlingerne

De senere år har vi især indsamlet aktivt til den store udstilling om Sønderjylland efter Genforeningen, og dermed styrker vi vore samlinger vedrørende nyere historie generelt. Der er mange udfordringer i at vælge det rigtige at indsamle fra de seneste generationer. På den ene side har de efterladt myriader af ting, på den anden side er de fleste masseproducerede og mere og mere ens for stadig større områder. Her er vores fokus lidt forenklet det, der illustrerer den særlige sønderjyske historie. Det er blandt andet spørgsmål om identitet og grænselandspolitik, om grænsen og alt det, den har ført med sig, og om særlige sønderjyske kulturtræk. Udstillingen rummer det hele. En del havde vi allerede, men der er samlet målrettet på flere felter.

Det er meget forskellige ting, vi tager ind. Fra et par firmaer, der laver humoristiske skilte på sønderjysk, modtog vi et rigt udvalg. Skiltene er masseproducerede, så hver enkelt skilt har ikke nogen speciel historie, men de repræsenterer meget fint, hvordan det sønderjyske kan dyrkes i vor tid. Carl Jürgen Bock fra Skelde, der har været aktiv i ringridning i 60 år, afleverede sin ringrideruniform med medaljer fra både Broager og Sønderborg. Her har vi både noget, som repræsenterer en særlig sønderjysk tradition og identitet, og den konkrete personlige historie, som vi gerne vil have med. Begge dele er gået direkte ind i udstillingen.

Så kunne vi også trække på det arbejde, vore kolleger Mariann Kristensen og Lisette Juhl Hansen havde gjort i forbindelse med arbejdet med udstillingen "*Herfra hvor vi stod*" om Sønderjylland i 1960'erne og 1970'erne, der omfattede tre enkelte udstillinger, som kunne ses i hhv. Haderslev, Aabenraa og Tønder 2018-19. Herfra overtog vi en slipover med kvindetegn, som Dorte Tange i sin tid havde strikket til veninden Jytte Marquardt, der bar den, da hun blev student. Slipoveren havde været lånt ind til særudstillingen, men nu fik vi lov til at gøre den til en del af vore samlinger. Også den gled ind i den nye udstilling. Slipoveren er et eksempel på, at nye strømninger også nåede Sønderjylland og fik deres lokale udtryk her. Det samme gælder genstande, som knytter til den hedengangne popklub Cantobell fra Hellevad og den stadig levende Tønder Festival.

Sølvbæger med indskriften "Laurids Skau 25de Oktober 1955". Foto: Mikkel Leth Jespersen.

Jullygte, fundet i hus i Sønderborg, som tidligere har hørt en hjemmetysk familie. Lygterne blev givet som gaver til medlemmer af SS og deres familier af rigsfører Heinrich Himmler, der ville fremme en hedensk og nazistisk jul. Foto: Mikkel Leth Jespersen.

Her ved årsskiftet var vi ved vejs ende med at samle ind til den store udstilling, men det betyder på ingen måde, at vi mister interessen for ting fra de sidste generationer, som kan belyse den særlige sønderjyske historie. Vi skal som altid vælge skarpt ud, da man kun kan gemme en uendelig lille brøkdel af de ting, der er derude, men vi vil fortsat have fokus på den nyere historie med fokuspunkter, som ligner dem, jeg her har præsenteret.

Vi modtager også ting i kraft af, at de bliver os tilbudt som gaver, uden at det knytter til en konkret kampagne, men blot er relevant for de felter, vi generelt samler inden for. Fra familien Philipsen fra Ullerup har vi modtaget et fornemt bondeskab fra det sene 1700-tal. Som hovedregel er det vores opfattelse, at vi har bondemøbler nok, men en gang imellem får man et tilbud, som er så fornemt, at man ikke kan sige nej.

Knap så iøjnefaldende, men alligevel markante, er to genstande skænket af en giver fra Sønderborg. Den ene handler om Sønderjyllands dansk-nationale historie, den anden om nazismens plads her i landsdelen. Den første er et sølvbæger med indskriften "Laurids Skau 1855". Præcis hvad historien er, ved vi desværre ikke, men i hvert fald har vi nu en genstand knyttet til den første dansk-nationale sønderjyske bondepolitiker.

Den anden genstand fra samme giver ligner umiddelbart noget fra en forretning for boligpynt, men er uhyggelig, når man ved, hvad det er. Det er en såkaldt jullygte. SS-chefen Heinrich Himmler var stærkt imod kristendommen, som han mente gjorde folk blødagtige. I stedet skulle der skabes en ny religion eller ideologi, hvor han trak på forskellige forestillinger om den hedenske fortid og skulle dyrke de stærke. Himmler jagtede hedenske og "ariske" symboler og forelskede han sig i en svensk lygte, som han opfattede som udtryk for sådan noget. Den lod han masseproducere og forære til SS-folk og deres familier for at skabe en anden slags julehygge end den kristne. Lygterne blev lavet på en keramikfabrik, drevet ved tvangsarbejde fra koncentrationslejren Dachau. Denne lygte stammer fra et hus i Sønderborg, der har tilhørt en hjemmetysk familie, og blev efterladt, da huset blev solgt. Den er formentlig en gave til en frivillig i Waffen SS. En tilsvarende lygte indgår i den nye udstilling.

Formidling og forskning

Museum Sønderjylland arbejder med formidling på mange fronter. Jeg har allerede nævnt de store projekter, vi havde på bedding mhp. 2020, og vores bidrag med stof og viden til forskellige medier. Selv har vi derudover afholdt foredrag og vandringer, skrevet artikler, været på sociale medier og en del andet. På Sønderborg Slot var den største enkeltsatsning af denne karakter en historiefestival med Christian 2. som tema, som blev afholdt 14. september. Det blev en god dag med et varieret program. Der var flere foredrag, bl.a. ved Lars Bisgaard, som havde udgivet en meget rost biografi om kongen, der var ridderakademi for børn, renæssancetaffel og mulighed for at møde den specielle figur Mor Sigbrit. Besøgstallet var dog ikke så stort, som vi havde håbet.

Det sidste kan man desværre også sige om et initiativ med at lave vandringer til steder uden for turi-

sternes alfarvej. I alle fire sønderjyske købstæder lavede vi vandringer til kvarterer fra 60'erne og 70'erne med parcelhuse og socialt boligbyggeri. I Sønderborg ledede Mariann Kristensen en vandring i kvarteret omkring Humlehøjskolen. Det forholdsvis beskedne fremmøde skal dog ikke afskrække os fra fortsat at prøve nye emner og nye former. Nogle slår straks an, andre ikke i samme grad, men bør prøves.

Mor Sigbrit og en anden skikkelse fra Christian 2.-festivalen. Foto: Hanne Thrane

Lærere og elever fra ridderakademiet ved Christian 2.-festivalen. Foto: Hanne Thrane.

Et eksempel på et initiativ, der har slået an, er derimod vore omvisninger på museet i ferierne. De er meget populære. Vi kan kun opretholde denne service i det omfang vi nu gør, fordi vi har dygtige frivillige. En stor tak til dem.

Statsanerkendte museer er også forpligtet til at forske, og både i sin tid Museet på Sønderborg Slot og siden Museum Sønderjylland har altid prioriteret det højt, fordi det skaber ny viden, som kan slå igennem i udstillinger og formidling i øvrigt. På dette felt giver det i dag ikke mening at tale om forskningen fra Sønderborg Slot, men i stedet om forskningen fra Museum Sønderjyllands historieenhed, som har hovedbase i Sønderborg, men også medarbejdere i Tønder og Aabenraa. Den leverede en række arbejder sidste år. Mikkel Leth Jespersen har i flere år været engageret i et større projekt om Sønderjyllands søfartshistorie og udgav en artikel om dette emne i 2019. Både Mikkel og jeg har arbejdet med emner inden for adels- og fyrstehistorie, og det blev i alt til fire artikler i årets løb.

Men herudover blev det til tre bøger. Langt det tungeste forskningsresultat leverede Axel Johnsen med den monumentale bog *Grænsen, folket og staten - Grænseforeningens historie 1920-2020*, som kaster markant lys over denne vigtige nationale organisation og dens meget omskiftelige rolle og betydning. Selv bidrog jeg med en lille bog *Hertugdømmet*, som søger at sammenfatte vigtige sider af 600 års sønderjysk historie på 100 sider, og en bog om Plantningsselskabet Sønderjylland.

Stamtavle over det augustenborgske hertughus ca. 1750-1850

Hertuger af Augustenborg er med fed skrift

Tidligt afdøde børn er udeladt

Christian August 1.
(1696-1754)
g.m. Frederikke Louise Danneskiold-Samsøe (1699-1744)

Frederik Christian 1.
(1721-1794)
g. Charlotte Amalie Vilhelmine af Plön (1744-1770)

Ædmil August (1722-1786)

Christiane Ulrikke (1727-1794)

Sophie Magdalene (1731-1799)

Charlotte Amalie (1736-1815)

Louise Christine Caroline (1764-1815)

Frederik Christian 2.
(1765-1814)
g. Louise Augusta af Danmark (1771-1843)

Frederik Carl Emil (1767-1841)
g. Sophie Skeel (1776-1836)

Christian August (1768-1810)

Caroline Amalie (1796-1881)
g. Christian 8. af Danmark (1786-1848)

Christian August 2.
(1798-1869)
g. Louise Sophie Danneskjold-Samsøe Samsøe (1787-1867)

Frederik Emil August "af Nør" (1800-1865)
g. 1. Henriette Danneskiold Samsøe (1806-1858)
2. Mary Esther Lee (1837-1914)

I parken vest for Augustenborg Slot ligger et hvidt palæ. Det er bygget omkring 1790 som et fornemt og raffineret eksempel på tidens klassicistiske arkitektur. Palæet blev bygget til den ugifte og højtkultiverede prinsesse Louise af Augustenborg. Efter hendes død blev det enkesæde for hendes svigerinde Louise Augusta, der var datter af Caroline Mathilde og Struensee, men anerkendt som prinsesse og gift med hertugen af Augustenborg. I mange år derefter blev palæet embedsbolig for så i nyere tid at finde en ny anvendelse som kunstcenter. Denne bog fortæller om de to spændende kvinder, der boede i palæet i dets første godt halvtreds år, om arkitekt og arkitektur og om den moderne tid som kunstcenter.

MSJ MUSEUM SØNDER JYLLAND

9 788793 473249